لیژنەی پێداچوونەوە بە دەستووری هەمیشەیی کۆماری (العراق) و مافەکانی خەڵکی کوردستان

جەوهەر نامق سالم

بەشی سێ یەم و کۆتایی

پێنجەم
دەسەڵاتەکانی هەرێمی کوردستان

کورد بەدەر لەهەندێ نەتەوەی تر لەم ڕۆژهەڵاتە، لەمێژەوە لە سەر خاک و ئاوی خۆیدا ئەژێت و خاک و وڵاتی نەتەوەیەکی تری داگیر نەکردووە. دیارە لەبەر کۆمەڵێک فاکتەری خۆیەتی و دەرەکی و، مەوقیعی جوگرافی وسروشت و سەروەت و سامانی وڵاتەکەی، کەم بە ئارامی ژیاوە کەمتریش ئازاد و خاوەن سەربەخۆیی خۆی بووە. دوورنیە یەک لەو فاکتەرانەی کە بوونەتە مایەی مانەوەو بوونی، سەختی چیاکانی و پەنابردن و خۆ قایم کردن و خۆ شاردنەوەو گۆشەگیری بێت لەوهەردە وکەژانە و، دەکرێت هەر ئەمەش یەک لەو هۆکارانە بێت کە زۆر جار بە کەم ڕازی بێت و، هەست بکات لە وڵاتی خۆی ئاوارە وبێگانەیە و، سوور بێت لەسەر ئینتیمای بەو وڵاتانە کە بەشە کوردستانەکەی پێوە لکێنراوە. ئەم دیاردەیە لەپاش ڕزگاری عێراق زۆر بەزەقی بەدی دەکرێت، بەتایبەتی داکۆکی کردنی ژمارەیەک زۆر لەسەران وکاربەدەستانی حیزبی وئیداری لە سەر عێراقیەتی خۆیان، تاکو ئەو ڕادەیە (ئەو بوونە) بۆ بەرامبەر دەخەنە گومانەوە، زۆر جاریش باوەڕی بەوەیش نییە کەهەیەتی، یان مافی خۆیەتی و، ئەوە نییە بەرەزامەندی خۆی پانتاییەک لە خاکی خۆی کە (٣) جار لەپانتایی وڵاتێکی سەربەخۆ وەکو (لوبنان)زیاترە کرا بە (المناطق المختلفە علیها) و، هەمان ماف بەبەرامبەری غەیرە کوردستانیەکان درا بۆ ئەوەی ببنە (مدعی) لە سەرمان..!

بە داخەوە بێگانە پەرستی و،خۆ بەکەم زانی بەرامبەر خەڵکی تر و، ئەسیری ئەفسانەی جیۆپۆلەتیک و،نەرم وشەفاف بەرامبەر بە داگیرکەران و زۆرداران و،ڕازی بوون بەکەم و ژینی ڕۆژ، ڕەق و توندو، لەخۆبایی لە نێوان و بەرامبەر بەخۆ، لە ناو توێژێکی فراوانی دەسەڵاتدارانی ئەم میللەتە باوە. تۆ بڵێیت هەر ئەمەش یەک لەو هۆکارانە نەبێت کە کورد لە دێرِ زەمانەوە ئیستراتیجیەتێکی نەتەوایەتی نەبووە و هەندێ لە سەرانی هەمیشە تاکتیکی بوونەو، بەگەزو پێوانەی ڕۆژ و پلەو پایەی خۆیان و بازنەکانیان هەڵسوکەوتیان لەگەڵ کێشەی نەتەوەکەیان کردبێت...؟ کە هەلیشیان لە دەستداوە، ئۆباڵیان خستووەتە ئەستۆی خەڵکی تر، گوایە فێڵ وخیانەتیان لێ کراوە...؟

کورد خاوەن کێشەیەکە، پێش ئەوەی کیانێک هەبێت بە ناوی (عێراق).کێشەکەشی بریتیە لەوەی؛ وڵاتەکەی داگیر ودابەش کراوە بۆ زیاتر لەچوار پارچە. باشووری بە زۆر و بەدەر لەخواستی خۆی و بەنەخشەو پلانی زل هێزەکانی سەردەمی پاش شەڕی جیهانی یەکەم و بەتەحدید بەریتانیا و فەرەنسا و هاوپەیمانانیان، گرێدرا بە کیانێکی داتاشراوی نوێ کە پێی ئەڵێن(عێراق و، بوو بە العراق).

هەر پێش ئەم (العراق)ە ئەو زلهێزانە پەیمانیان دابوو کوردیش وەکو نەتەوەکانی تری ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، کیانی سەربەخۆی خۆی هەبێت، لە پەیمانی (سیڤەر ـ ١٩٢٠) ئەو بەڵێنە لە ماددەی (٦٢و ٦٣، ٦٤) بەدی دەکرێت و، هەر هەمان ئەو زلهێزانە لە پێناوی بەرژەوەندی تایبەتی خۆیاندا لەو پەیمانە پاشگەز بوونەوە و لە پەیمانی (لۆزان -١٩٢٣) ، کوردیان بێ بەش کرد لە دروستکردنی کیانی سەربەخۆی خۆی.لەگەڵ ئەوەش یەک لە مەرجەکانی دروستکردنی (عێراق) و بوونی بەئەندام لە کۆمەڵەی نەتەوەکان،

دان نان بوو بە مافی کورد وچارەسەرکردنی کێشەکەی لە کوردستانی باشوور. ئەودەم بە ئێستایشەوە ئەو کێشەیە چارەسەر نەکراوە...

واتە پێش دروستکردنی عێراق وپاش لکاندنی کوردستانی باشوور (ویلایەتی مووسڵ) بەعێراقی دروستکراو، بزاڤی ڕزگاری خوازی کورد، لەگەڵ داگیرکەری بەریتانی وپاشتر حکوومەتە یەک لە دوایەکەکانی عێراق، کێشەیەکی هەبوو کەپێی ئەڵێن کێشەی کورد.

ناوەڕۆکی ئەو کێشەیە مافی (بڕیاری چارەخۆنووس)ـە لە ڕووی سیاسی وئابووری و کۆمەڵایەتی و کلتوری، چ وەکو کیانێکی سەربەخۆ، یان پێکەوە ژیانێکی ئازاد و ئارەزوومەندانە، تێدا خەڵکی کوردستان، لە سەر خاکی خۆی گشت مافەکانی مسۆگەر بێت و، یەک لەومافانە بەشداری کوردە لە دەسەڵاتی ناوەند، نەک هەر هەمووی.

کەچی بە پێچەوانەوە، سەرکردایەتی سیاسی کورد، بەشداری کرد لە پرۆسەی ڕزگاری عێراق، پاشان لە قۆناغی داگیرکردنی عێراق بێ هیچ پەیمان و مەرجێک، تەنها ئەوە نەبێت، پاش قۆناغی ڕزگاری، کە ئەمریکا بە قسە، باس لە دامەزراندنەوەی عێراق دەکات لە سەرئەساسێکی دیموکراتی و، دیارە هەندێ لەسەرانی کورد قەناعەتیان وایە کە ئەمریکا خاوەن بەرنامەیەکی گۆڕین و گۆڕانکاری و ڕزگاری و ئازادی و دیموکراسی و گەشەپێدانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی وکلتوورییە لەعێراق وناوچەکەو، ئەم پرۆسەیشە، ئەگەر پێویستیش بوو، بە زۆر و بەهێز بە داگیر کردن وتێکدانی ژێر خانی ئابووری پیادە وفەرزی دەکات، هەر هەمان توێژە لەو باوەڕەدایە، یەکەم جارە بەرژەوەندی کورد و زلهێزێکی وەکو ئەمریکا جووتن، چونکە بێ تەئمین کردنی ئەو جووت بوونە، باسکردنی ماف وداخوازی کورد لە ڕزگاری وئازادی مەحاڵە...

کەم نەتەوە هەیە لەجیهان بە ئەندازەی کورد سوومەند بێت لەو گۆڕانکاریانە، وەلێ حەزو واقیع دوو شتی جودان..

بەش بەحاڵی خۆم نازانم کەی سەرکردایەتی سیاسی بزافی ڕزگاری خوازی کورد دژی بەرژەوەندی زلهێزەکان بووە،یان کام زلهێز لە سەرەتاوە کە هاتووە و، باسی ڕزگاری وئازادی ودیموکراتیەتیان بۆ کرددون کوردی بەرەنگارو دژی بووە. خوالێخۆشبوو شێخ عبدالسلام بارزانی هاواری بو قەیصرەکانی روسیا نەبرد کە زلهێزی سەردەمی خۆی بوو.... شێخ مەحموودی نەمر لە سەرەتایی و لە هاتنی بەریتانیایی زلهێز، لەکات ولەپاش شەڕی جیهانی یەکەم چی نەکرد بۆیان...پێشەوا قازی و زل هێزی سۆڤییەت.. مە دەرگا ما بارزانی نەمر، بەدرێژایی تەمەنی خەبات وتێکوشانی، لێی نەدات بە هەردوو بلۆکی غەربی وشەرقی و بە(موسکۆ) و (واشنتۆن)یشەوە و،هەر ئەوانیش نەبوون دەستیان بڕی و، ئەوەی روویدا روویدا..

خۆشحاڵبوین بە ڕمان ونەمانی ڕژێمی سەدام وخۆشحاڵین بەو هەوڵانەی کە لە پێناوی دامەزراندنەوەی عێراق ئەدرێت لە سەر بنەمایەکی نوێ و دادوەری و یەکسانی، یان پرۆژەیەک هەبێت بە ناوی (ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە)، هەمیشە سوپاس گوزاری ئەو ئیرادەو ئەو هێزەین کە سەدام وسەدامیەکانی لەناو برد وکردیانی بە پەندی زەمانە، بەڵام کەی ملهوڕی و تاکڕەوی زلهێز و تانک و تۆپ و داگیرکردن وکوشتن و گرتن و تاڵان و فەرهوود و، دیموکراسی ورزگاری وئازادی هێنەر بووە بۆ گەلانی بن دەست...؟!

وا بۆ چوار ساڵ ئەچێت ئەمریکا وهاوپەیمانانی لە زلکاوی (عێراق) و (ئەفغانستان) بە تایبەتی ئەتلێنەوە.ئەمریکا لەسنووری نزیکەی یەک لەسەر چواری هێزی سوپایی خۆی هیناوە بۆ عێراق کەچی تاکو ئێستا پێیان ناکرێت هەتاکو (المنطقه الخضراء = ناوچەی کەسک) کە پانتایی لە چەند هەزار مەترێک زیاتر نیەو،ناوەندی باڵوێزخانەکەی وبارەگا گرنگەکانی حکوومەتی عێراقن،وەکو پێویست ناپارێزرێت بۆیان، ئیدی چۆن پێیان دەکرێت هەموو بەغدا و عێراق وئەفغانستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە کۆنترۆڵ بکەن و بیگۆڕن...؟!

ئەمڕۆ خودی (بەغدا) بووە بە دوو بەش،عەرەبی شیعە لە ڕەسافە و عەرەبی سوونە لە کەرخ و ئەو گەڕەک و(جیوب)انەش کە ماون و لەنێوان هەردوولادا هێشتا ساغ نەبوەتەوە وا خەریکن حەسمی دەکەن. لەم بەینە بە تایبەتی کوردی (نەگبەت و بێ خاوەن چ سوونی بێت یان شیعە) لە بەغدا و لە ناوچەکانی تری پێکدادان، بوەتە قۆچی قوربانی لە نێوان جەمسەرەکانی ململانی بە هێزەکانی ئەمریکاو هاوپەیمانانیشەوە. هەردوو حزبی دەسەڵاتدار (پ.د.ک) و (ی.ن.ک)، تاکوو ئێستا لەژێر دروشمی دان بەخۆدا گرتن وەکوو پێویست ڕووبەڕووی ئەم شاڵاوە نابنەوە و، تاکو ئێستایش ڕاگەیاندنەکانیان بایەخێکی جدیان بەم دیاردەیە نەداوە کەلەئاستی مەترسیەکاندا بێت..

بەپێی ئەم دەستوورە پاراستنی، لە سنووری نیوەی کوردستانی باشوور بە نفووس و بە خاکەوە بە مافی بوون و چارەنووسەوە، بەباری ژیان و گوزەران و ئەمن و ئاسایشیەوە لە ملی حکوومەتی ناوەندی بەغدایە وبەدەرە لە دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کوردستان. چ لەبەر ئەوەی ئەو ناوچانە لە ژێر ڕکێفی حکوومەتی ناوەندن، چ بە پێی تحدید کردنی دەسەڵاتەکان لە دەستوور.. هەموو لایەکیش ئەزانێت حکوومەتی ناوەند دەسەڵاتی لەسەر هێزەکانی خۆیشی نییەو بڕیار هێشتا لای کاربەدەستانی ئەمریکاو هاوپەیمانانە.دەستووریش دەسەڵاتەکانی دیاری کردووە ڕۆژانەش خەرق ئەکرێت.

سەبارەت بە دەسەڵات و دابەشکردنی، لە دەوڵەتە «مرکب = هاوێتە» کان، چ فیدراڵی بێت، یان کۆنفیدراڵی، هەر وەکو پسپۆڕانی ئەو بوارە باسی دەکەن و شیبیانکردۆتەوە، بەم دوو شێوەیە تەسبیت دەکرێت :

شێوەی یەکەم :

دەسەڵاتەکانی ناوەند دیاری دەکرێن و ئەوەی بمێنێتەوە بۆ هەرێمەکانە، یان دسەڵاتەکانی هەرێمەکان دیاری دەکرێت و ئەوەی مایەوە بۆ ناوەندە.

شێوەی دووهەم :

دەسەڵاتەکانی ناوەند و هەرێمەکان لە یەک جیا دەکرێنەوە و هەردوو دیاری دەکرێن...

لە دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق جگە لەودوو جۆرەی سەرەوە، جۆری سێهەمیشیان تەسبیت کردوە بەناوی دەسەڵاتی هاوبەش.

جارێ هەرچی دەسەڵاتی فیعلی هەیە « بە گشتی» لە حکوومەتی ناوەندا کۆکراوەتەوە. ئەوەشی ماوە، یان بە ناوی (هاوبەش) لە چوار چێوەی (راپرسین وتەنسیق وراوێژ) تێ ناپەڕێت،یان وەکو دەسەڵاتی(هەرێم) وەکو براو بەشی (قانیعی شاعیر)وایە، چونکە هەر لە سەرەتاوە چوارچێوە کراوە، یان لە بەشی دەسەڵاتی ناوەندا، یان لە (هاوبەشە) کەی...!

بۆ ئەوەی خوێنەرانی بەڕێز بخەینە نێو سورەتەکەوە باشتر وایە بگەڕێینەوە بۆ دەقی ماددە پەیوەندارەکانی دەستووری هەمیشەیی العراق، سەبارەت بەدەسەڵاتەکان ودابەشکردنیان:

«ماددەی (١١٠): دەسەڵاتە فیدراڵییەکان بەم دەسەڵاتە حەسریانە تایبەتمەندە :

یەکەم ـ نەخشەکێشانی سیاسەتی دەرەوە و نوێنەرایەتی دیپلۆماسی و دانوستاندنی پەیوەست بە ڕێککەوتن و پەیماننامە نێودەوڵەتیەکان و سیاسەتی قەرز کردن و گرێ بەست و ئیمزاکردنی و ڕەسم کردنی سیاسەتی ئابوری و بازرگانی دەرەوەو سەروەری.

دووەم ـ دانانی سیاسەتی ئاسایشی نیشتیمانی و جێبەجێ کردنی، هەروەها دامەزراندنی هێزی چەکدار و بەڕێوەبردنی بۆ دابین کردنی پاراستن و زامن کردنی ئاسایشی سنووری عێراق و بەرگری لێ کردنی.

سێیەم ـ نەخشە کێشانی سیاسەتی دارایی و گومرگی و لە سککەدانی دراو و ڕێکخستنی سیاسەتی بازرگانی بەرێگای سنوری هەرێم و پارێزگاکان لە عێراق دا و دانانی بودجەی گشتی بۆ دەوڵەت و نەخشە

دانانی سیاسەتی دراوو دامەزراندنی بانکی مەرکەزی و بەڕێوەبردنی.
چوارەم - ڕێکخستنی کارو باری پێوان و کێشان و سەنگەکان.
پێنجەم - ڕێکخستنی کاروباری ڕەگەزنامە و بە هاوولاتی بوون و ئیقامە و پەنابەری سیاسی.
شەشەم - ڕێکخستنی سیاسەتی شەپۆلەکانی پەخش و پۆستە.
حەفتەم - دانانی پرۆژەی بودجەی گشتی و وەبەرهێنان.
هەشتەم - پلان دانانی سیاسەتی پەیوەندار بە سەرچاوەکانی ئاو لە دەرەوەی عێراق و زامنکردنی ڕێڕەوەکانی ڕژانی ئاو بۆ عێراق بە گوێرەی یاساو نەریتە نێودەوڵەتیەکان.
نۆیەم - ئامارو سەرژمێری گشتی دانیشتوان.
ماددەی (١١١) : نەوت وگاز موڵکی هەموو گەلی عێراقە لە هەموو هەرێم و پارێزگاکان دا.
ماددەی (١١٢) :
یەکەم - حکومەتی فیدراڵ هەڵدەستێت بە بەڕێوەبردنی نەوت و گازی دەرهێنراو لە کێڵگەکانی ئێستادا لەگەڵ حکومەتی هەرێم و پارێزگا بەرهەم هێنەکاندا بە مەرجێ داهاتەکانی دادپەروەرانە دابەش بکرێت، کە بگونجێت لەگەڵ دابەش بوونی دانیشتوان لە هەموو ناوچەکانی ولاتدا و لەگەڵ دیاری کردنی بەشێک بۆ ماوەیەکی دیاری کراو بۆ هەرێمە زیان لێ کەوتوەکان کە لە لایەن ڕژێمی پێشووەوە بە شێوەیەکی بێ دادیی بێبەشکراون و زیانیان لێ کەوتوە دوای ئەوە، بە جۆرێک پەرەپێدانی هاوسەنگ بۆ هەموو ناوچە جیاجیاکانی ولات دابین بکات و ئەمەش بە یاسا ڕێکدەخرێت.
دووەم - حوکومەتی فیدراڵی و حکوومەتی هەرێم و پارێزگا بەرهەم هێنەکان بەیەکەوە هەڵدەستن بە نەخشەکێشان بۆ ستراتیژیە پێویستەکان بۆ بەرەو پێشەوە بردنی سامانی نەوت و گاز بە جۆرێک بەرزترین سوود بۆ گەلی عێراق بەدیبێنێت بە پشت بەستن بە نوێترین تەکنەلۆژیا وپرەنسیپەکانی بازاڕو هاندانی بەرهمهێنان.
وە بە بێێ ماددە ١١٣یش هەتاکو ئاسەوار وجێگا ئاسەواریەکان... بەسەروەتی نیشتمانی پێناسەکراون سەر بەدەسەلاتی ناوەند دەبن...
ماددەی (١١٤) : ئەو دەسەلاتانەی خوارەوە هاوبەشن لە نێوان دەسەلاتی فیدراڵی و دەسەلاتی هەرێمەکاندا :
یەکەم - بەڕێوەبردن و ڕێکخستنی گومرگەکان بە هەماهەنگی لەگەڵ حکوومەتی هەرێم و ئەو پارێزگایانەی کە لە هەرێمێک ڕێکنەخراون، ئەمەش بە یاسایەک ڕێک دەخرێت.
دووەم - ڕێکخستنی سەرچاوەکانی سەرەکی وزەی کارەبا و دابەش کردنی.
سێیەم - نەخشەکێشانی سیاسەتی ژینگەیی بۆ مسۆگەرکردنی پاراستنی ژینگە لە پیسبوون و پارێزگاری لە پاک و خاوێنی بەهاوکاری لەگەڵ هەرێمەکاندا.
چوارەم - نەخشە کێشانی سیاسەتەکانی گەشە سەندن و پلاندانانی گشتی.
پێنجەم - نەخشە کێشانی سیاسەتی تەندروستی گشتی بەهاوکاری لەگەڵ هەرێم و ئەو پارێزگایانەی کە لە هەرێمێک ڕێکنەخراون.
شەشەم - نەخشە کێشانی سیاسەتی فێرکردن و پەروەردەی گشتی بەراوێژکردن لەگەڵ هەرێم و ئەو پارێزگایانەی کە لە هەرێمێک ڕێکنەخراون.
حەوتەم - نەخشە کێشان و ڕێکخستنی سیاسەتی سەرچاوەی ئاوە ناوخۆییە سەرەکیەکانی ولات بەجۆرێک کە بە شێوەیەکی وا دابەشکردنێکی دادپەروەرانە مسۆگەر بکات و ئەویش بە یاسا ڕێک دەخرێت.

ماددەی (١١٥)
هەر شتێک کە لە دەسەڵاتی حەسری دەقنووس نەکرا بێت بە دەسەڵاتی هەرێم و ئەو پارێزگایانەیە کە لە هەرێم رێکنەخراون دادەنرێت و لە کاتی ناکۆکیدا لە دەسەڵاتەکانی تری هاوبەشی نێوان حکوومەتی فیدراڵ و هەرێمەکاندا یاسای هەرێمەکە کارپێکردنی بەپێش دەخرێت.
ماددەی (١٢٠)
هەرێم دەستوورێک بۆ خۆی دادەنێت کە دەسەڵات و ئەرکەکانی وشێوازەکانی کارپێکردنیان دیاری بکات بە جۆرێک ناکۆک نەبێت لەگەڵ ئەم دەستوورەدا.
ماددەی (١٢١)
یەکەم - دەسەڵاتی هەرێمەکان مافی پیادەکردنی دەسەڵاتەکانی یاسادانان و جێبەجێ کردن و دادوەرییان هەیە بە پێی حوکمەکانی ئەم دەستووره بەدەر لە دەسەڵاتە حەسرییەکانی دەسەڵاتی فیدراڵی کە لەم دەستوورەدا هاتووە.
دووەم - دەسەڵاتی هەرێم مافی هەموار کردنی یاسای فیدراڵی هەیە لە هەرێم دا لە حاڵەتێک ئەگەر ناکۆکی ونەگونجان هەبێت لە نێوان یاسای فیدراڵی و یاسای هەرێم سەبارەت بەو پرسەی کە ناچێتە ناو تایبەتمەندییە حەسریەکانی دەسەڵاتە فیدراڵیەکانەوە.
سێیەم - لە داهاتە دەستکەوتووەکانی فیدراڵیدا بەشێکی دادپەروەرانە تەرخان دەکرێت بۆ هەرێمەکان و پارێزگاکان، کە بەشی بارگرانی و راپەڕاندنی ئەرکەکانی بکات بە رەچاو کردنی داهات و پێویستیەکان و رێژەی دانیشتوانی.
چوارەم - لە باڵیۆزخانەو نێردە دیبلۆماسییەکاندا نووسینگە بۆ هەرێم و پارێزگاکان دادەمەزرێت بۆ بەدواداچوونی کاروباری رۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و بوژاندنەوەی ناوچەیی.
پێنجەم - حکوومەتی هەرێم تایبەتمەندە بە هەموو پێداویستییەکانی بەرێوەبردنی هەرێم بە تایبەتیش دروست کردنی و رێکخستنی هێزەکانی ئاسایشی ناوخۆی هەرێم وەک پۆلیس و ئاسایش و پاسەوانی هەرێم.»
لە کاتی دەرچوون و راگەیاندنی (یاسای بەرێوەبردنی عێراق بۆ قۆناغی گواستنەوە)، بەندە هەندێ بە تەفصیل، وەکو زۆر کوردی تر، لە سەر ئەم بابەتەمان نووسی، وەلایەنی لاوازی چۆنیەتی دابەشکردن ودارشتنی دەسەڵاتەکانمان نیشان دا بە ئومێدی ئەوەی لەدارشتنەوەی دەستووری هەمیشەیی العراق رەچاو بکرێت، وەک لە جێگایەکی تر ئاماژەمان بۆ کرد..
بە بەراورد کردنی لەگەڵ یاسای سەرەوەی ئاماژە پێ کراو، هەندێ گۆرانکاری باش و ئیجابی کراوە وبەشێکی تریشی وەکو خۆی ماوەتەوە ئەوەشی ماوە زیاتر (تەحصیل حاصلە). بە پێویستی نازانم جارێکی تر دووپاتی ئەوە بکەمەوە کەکاتی خۆی باسمان کردووە، بۆیە لێرە بە کورتی ئاماژە بە چەند خاڵێک دەکەین:
لەم دەستوورەدا جارێ:
* دەسەڵاتەکان بە پێی ئەو بنەما دەستووریە، کە لە سەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد دیاری نەکراوە، بەڵکو کراوە بەسێ بەش: (حصریە)کان بۆ ناوەندی بەغداو، (هاوبەشەکان. لە نێوان ناوەندو هەرێم و پارێزگاکان و، بە شی سێهەم هەرێم و پارێزگاکانە...هتد).
* گشت مافەکان راستەوخۆ، یان ناراستەوخۆ قۆرخ کراوە بۆ ناوەندی بەغدا. بروانە گشت برگەکانی ماددە «١١٠»، بەتایبەتی : یەکەم و دووهەم، سێهەم،پێنجەم، حەوتەم، هەشتەم...» هەروەها ماددەی «١١٢»:بۆ نموونە:
* لە ماددەی(١١٠) برگە«یەکەم»: نەخشەکێشانی سیاسەتی دەرەوە.. رەسمکردنی سیاسەتی ئابووری و «بازرگانی، دەرەوەو ناوەوە –سێیەم»و، ئیمزا کردنی گرێبەست، و نەخشەکێشانی سیاسەتی دارایی

وگومرگی و دانانی بودجەی گشتی... لە بڕگە سێهەم نەسخی بڕگەی یەکەمی مادده(١١٤)ی کردووە، بەوەش رانەوەستاوە بەڵکو لەهەمان بڕگە(یەکەمی مادده(١١٤) کە وەکو دەسەڵاتێکی هاوبەش دەبێت بە یاسایەکی تایبەتی بێت..! سەرەڕای ئەوە سیاسەتی« دارایی = السیاسە المالیە » مانای : واریدات نەفەقاتی دەوڵەتی (العراق)ـە، واریداتیش پێکهاتووە لە دوو ئەستوونی سەرەکی (داهاتی نەوت وگاز وبەرهەمەکانی تری ولات و، باج و رسوومی گومرکی..).

بڕگەی«دووەم»ی مادده(١١٠) : تایبەتە بە دانان و جێبەجێکردنی سیاسەتی ئاسایشی نیشتیمانی بە دامەزراندن و بەڕێوەبردنی هێزە چەکدارەکانیشەوە....هتد. واتە ژمارە و جۆرو نەخشە وپلان وئەولەویات وئەرک وفەرمان وجموجوڵیان، هەتاکو ئەوەی لەبڕگە «پێنجەم »ی مادده«١٢١» دا هاتوو بەندە بەو (سیاسەتەوە)، کە ناوەندی بەغدا تەسبیتی دەکات، یان هەر هیچ نەبێت دروست کردنی گیروگرفت ودەستێوەردانی ناوەند...هتد.

* کێشەی رەگەزنامە و بەهاوڵاتی بوون (مادده ١١٠ ـ بڕگە پێنجەم). لێرە ئەم دەسەڵاتە بە رەهایی هاتووە،باشتر و بگرە بۆ حاڵەتی ئێمەی کورد گرنگە، مافی هاولاتی بوونی هەرێم لە دەسەڵاتی هەرێم بێت، ئەم مافە واتە (رەگەزنامەو بوونی هاوولاتی هەرێم) لە زۆر ولاتی فیدرڵدا پیادەکراوە و، بە سەلماندنی ئەم مافە کۆمەڵێک بەڵگەنامەی تر پێوە گرێ ئەدرێت کە خۆی لە خۆیدا دەبێتە مایەی بە هێزکردنی لایەنی مەعنەوی و ماددی کەسایەتی هەرێم و تاک و کۆمەڵگاو، سازکردنی زەمینەیەکی نەتەوایەتیە بۆ ئایندە...

* گومان نیە ماددەی(١١٢) دەروازەیەکی باشە بۆ داکۆکی لەمافی هەرێم سەبارەت بە سەروەت وسامانی نەوت وگاز وکانزاکانی تری و دەستخۆشی لە شاندی کورد دەکرێت لەم بارەیەوە. وەلێ ئەم دەقە لەرێگای فرت و فێڵی داڕشتن و خودی ناوەڕۆکی مادده(١١١) نەسخ کراوەتەوە. بۆ ئەوەی زیاتر ئەم خاڵە گرنگە روونکەمەوە ناچار هەندێ بە وردتر باسی کەم :

* رستەی دابەشکردنی (بە شێوەیەکی دادوەرانە) وگرێدانی بە (دابەشبوونی دانیشتوان) و پاشان حەسمکردنی دابەشکردنی ئەم داهاتە...هتد، بە یاسایەک، چ کۆنترۆڵ وگەرەنتییەکی لە دەستی لایەنی کوردستانی نەهێلاوە.

هەر بۆ نموونە: دەستەواژەی (دادوەرانە) تێگەیشتنێکی (رێژەیی) هەیە و،لەکەسێکەوە بۆ کەسێک ئیجتیهاد وتەفسیری جیا جیای لێ دەبێتەوە.

بودجەی دەوڵەتی عێراق : ئەوەی کاربەدەستانی هەرێمی کوردستان باسیان کردووە، لە کاتی هەردوو ئیدارە، بەئێستایشەوە، دیارە مشتومڕو ناکۆکییەکی زۆری لە سەر بووە:

ـ چۆنیەتی دانانی ئەو بودجەیە لە لایەن ناوەندی بەغدا..

ـ بەشی هەرێمی کوردستان واتە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی هەرێمی کورستان(پارێز گاکانی ئێستای(سلێمانی، هەولێر، دهۆک) وەکو «پێویستی»و وەکو(رێژە)یش. جارێ (١٣ ٪)ـە و جارێ (١٧ ٪)ـە بووە و، لەم دواییەشدا باسی کەمتر لە ٨ ٪ دەکرێت..!

ـ پێش دانان و تەسبیت کردنی بەشی (هەرێمی کوردستان) واتە ئەو (رێژە)یە، خەرج و نەفەقاتی (سەرۆکایەتی کۆمار)، سەرۆکایەتی (حکوومەت)و، (وەزارەتی دەرەوە و، بەرگریی و، گشت مەقامە سیادیەکان)، لە بودجەی گشتی دەردەکرێت، ئەوەی مایەوە ئەوسا بە پێی ئەو رێژەیە بەشی هەرێم دیاری دەکرێت.

دیاریشە (پۆستە سیادیەکان و دەزگاکانی) بۆ گشت دەوڵەتی (العراق)ـە و، ئەم (العراق) ە پێک هاتووە لە (١٨) پارێزگا، هەرێمی کوردستان تاکو ئێستا کەمتر لە (٣) پارێزگا و، کۆی گشتی ژمارەی هاولاتیانی ئەم (العراق)ـە لە(٢٧) ملیۆن کەس زیاترە ونفووسی (هەرێمی کوردستانی فەرمی) کەمترە لە(٤) ملیۆن

کەس. لێرەیش چ بە ڕێژە چ وەکو پارێزگا وچ وەکو هاوڵاتی، خەڵکی (هەرێمی کوردستان)زەرەر مەندن.
ئێمە باسی ڕچاو کردنی شارو شارۆچکە وئاوایییەکانی کوردستان ناکەین کە چۆن ڕژێمە یەک لە دوای یەکەکانی ئەم (العراق)ـە کاولیان کردووە وژێرخانی ئابووریان تێک وپێک داوە وخەڵکەکەی تەهجیر وتەعریبکران جگەلە ئەشکەنجەوکۆمەڵ کوژی و، دەبێت بە پێی ماددەکانی ئەم دەستوورە ڕێژەیەکی تایبەتی لەسەروەت و سامانی ئەم (العراق)ـە و بەتحدید لە نەوت و گازەکەی تەرخان بکرێت بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەوزەرەو زیانانە... خۆ ئەگەر هێشتا (کەرکوک، ومووسڵ ومەخموور، خانەقین، مەندەلی بەدرەوجەسان..هتد وەکو پارچەیک لەم کوردستانە لە دەرەوەی (هەرێمی کوردستان)ـەو بەناوچەی (المناطق المختلفه علیها)حیساب کراون، خۆ ناوچەکانی ترمان بە وانیشەوە، بەدرێژایی مێژووی ئەم العراق)ـە داتاشراوە گۆڕەپانی شەڕو تێکدان و کاولکردن ودەربەدەری و ئەنفال و کۆمەڵ کوژی بووەو، هەر چ نەبێت وەکو ئاماژەمان بۆ کرد،دەبێت ڕێژەیەک لە بەرهەمی نەوت بۆ ئەو ناوچانە دیاری بکرێت بۆ ئاوەدانکردنەوە وقەرەبوو وبووژانەوەی خەڵکی ئەو دەڤەرانە.* بڕوانە دەقی مادده (١١٢)ی دەستووری هەمیشەیی.
کوردستان وخەڵکی کوردستان زۆر لە کوێت و لە (کوێتیەکان) زەرەرمەندتربوون و زۆریش بێ خەتاوهەمیشە دژی سەدامی دکتاتوور بوون ولایەنگیری تەوژمی شەڕەنگێزی و پاوەنخوازی دەسەڵاتی ئەو نەبوون، کەچی ئەوان بە هەموو ڕۆڵە نەگەتیڤەکانیانەوە وبەو هەموو سەروەت سامانەیانەوە، لە واریداتی نەوتی گەلانی العراق قەرەبووی تاوانەکانی ڕژێمی سەدامی هاوپەیمانیان ئەکرێتەوە...
ـ وەکو کاربەدەستانی (هەرێم) ڕایانگەیاندووە: نرخی یەک (بەرمیل) نەوت با لە سەرەوەی (٦٠) دولاریش بێت، ناوەندی بەغدا لە دیاری کردنی بەشی کوردستان لە داهاتی نەوتی العراق (بەرمیل)ی بە کەمتر لە (٢٦) دۆلار حیساب دەکات.
ـ سەرەڕای ئەمانە هەر هەموو دوور نیە لە دەزگاکانی دارایی و ئابووری دەسەلاتی ناوەندی بەغدا هێشتا لایەنی کوردی وەکو پێویست نەجێگیر بووە و نە ئەوندە ئاگادارە.
* ئەگەر هاتوو ئەو مەترسیانەیش وەلاوەبنێین، دەسەلاتی ناوەند بە پێی برگە (یەکەم)ی مادده (١١٠)ی ئەم دەستوورە، هەر جۆرە هەوڵێک بۆ بەرهەمهێنانی نەوت وگاز وکانزاکانمانی لێ قوفڵکردوە و، گرێدراوە بە ناوەند و، لە دەسەلاتی ئەودایە « برگە یەکەمی هەمان مادده». هەروەها :
* مادده (١١١) ی ئەم دەستوورە، موڵکیەتی – خاوەنداریەتی– نەوت وگازی هەموو العراق بۆ گەلی (العراق)ـە. خەڵکی العراقیش لە سنووری « ٧٠٪ »ی عەرەبن و هەموو لایەک لە سەر ئەوە ڕێکن، کە عێراقی هیوا وئاشتی، لە سەر بنەمای دیموکراتیەت بنیادنراوەتەوە وئەنرێتەوە. دیموکراتیەتیش حوکمی زۆرینە و کەمینەیە. حکوومەتەکەشی هەر لە سەر ئەو بنەمایە دروست ئەبێت، ئێمەیش(لەخوا بەزیاد بێت) ،خۆمان حیساب ئەکەین بە فرە دیموکراتی و، لێمان دەبارێت و، لە حاڵەتی (جەزبەین).
لەم کەڵکەڵەیەدا ئەوەمان لە بیر کردووە، کە ئێمەی کورد لە ئەم (العراق)ـە لە خانەی (کەمایە)تین و، لە پەرلەمانی (العراق)و لەو گەمە دیموکراتیەکان کاریگەر نین و هەمیشە (برای) زۆرینەمان خاوەن بڕیاری ئیستراتیجی وچارەنووسسازە... !
دیسان مادده (١١٢) بە هەموو کەموکورتیەکیەوە دەرگایەکی باشە بۆ کردنەوەی ئەم فایلە کە بەڕای بەندە :
– چ خودی ماددەکە و ماددەی (١١١) و چەند بڕگەیەکی مادده(١١٠) پێویستی بە دەستکاری و سەرلەنوێ دارشتنەوەی هەیە، هەروەها :
– ئەهەمیەتی دیاری کردنی بەشی کوردستانی باشوور (بەڕێژە) لێرەدا بە دەر دەکەوێت، ئەمەیش نموونەی زۆرە لەوڵاتی پێشکەوتوو و دواکەوتویش و، دیموکراتی و(عەیب) نەبێت نا دیموکراتیش.. سەرەڕای ئەمەش هێشتا لە بەندەکانی دەستووریی هەمیشەیی و سەبارەت بەسەروەت و سامانی نەوت و گاز، مەودای فرتو

فێڵی زۆری تێدا بەدی دەکرێت، یەک لەوانە پێناسە کردنی کێڵگەکانی ئێستا و ئایندەیە..
* داڕشتنی سیاسەتی ئاو وسەرچاوەکانی لە دەسەڵاتی(حصری)ی حکوومەتی ناوەندە، (بڕگە هەشتەم)ی مادده (١١٠).
واتە هەردوو سەروەت وسامانی «ئیستراتیجی » خەڵکی کوردستانی، موڵکی هەموو گەلی (العراق)ـە و، داڕشتنی سیاسەتی بە کارهێنان و بەڕێوەبردنی...هتد لە دەسەڵاتی ناوەندە و، ئەوەی هاوبەشیش لەسنووری «تەسنیق » و «راوێژکاری» تێ ناپەڕێت. دیارە دەرئەنجامی پرس وباسکردنی (تەنسیق) و (راوێژ)یش، لەزۆر رووەوە (مولزەم) نیە، چ بەحوکمی (نسخ) کردنی و،تەرازووی هێز و، چ لە ماناو و مەبەست و ناوەڕۆکی زاراوەکانی(تەنسیق و راوێژ و هاوکاری و،..هتد)ـەوە.
* سەبارەت بە دەسەڵاتی کورد لە ناوەندی بەغدا واتە لەهەر سێ دەسەڵاتەکەی(یاسادانان، کارگێڕی بە هەردوو باڵەکەیەوە « ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی »و « ئەنجوومەنی وەزیران» ، «دادوەری» رۆڵی کاریگەری ئەوتۆی نییە لە هیچ پرۆسەیەکی دەنگداندا. لیستی هاوپەیمانی کوردستان لەسنوری (٢٠ ٪)دەنگەکانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی هەیە واتا(٥٣) کورسی لەکۆی (٢٧٥) کورسی و، لەوەش کەمتر لە (کارگێڕی) و دامودەزگاکانی تر...
ئەوانەی کە دەڵێن ئەوەی لەم دەستوورە نەهاتووە، سەبارەت بە مافی کورد، ئەوە لە دەستووری هەرێمی کوردستان تەسبیت دەکرێت. ئەمانە، یان لە ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی العراق ورد نەبوونەتەوە، یان لە خودی پێناسەو ناخی (دەستوور) وەکو باڵاترین یاسای وڵات نەگەیشتوون، چونکە دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق، لە سەرتاسەری کۆماری (العراق) پیادە دەکرێت و حوکمی مادده و بڕگەکانی مولزیمە لە ناوەندی دەسەڵاتی (العراق)، هەروەها لە (هەرێمی کوردستان) و (هەرێمی تر، ئەگەر پەیدا بێت)، وگشت پارێزگاو شارەوانییەکان. ئەم پرەنسیپە بە زەق وروونی لە مادده (١٣) ئەم دەستوورەدا تەسبیت کراوە، کە دەڵێت :
دەقە کوردیەکەی ماددەی ١٣:
«یەکەم ـ ئەم دەستورە بە پایەدارترین وباڵاترین یاسا دەژمێردرێت لە سەر تاسەری عێراقدا وهەمووان پێی پابەندن بێ بەدەربوون(استثناء).
«دووەم ـ نابێت یاسایەک دابنرێت لەگەڵ ئەم دەستوورەدا ناکۆک بێت وهەر دەقێکیش لە دەستووری هەرێمەکاندا، یان هەر دەقێکی دیکەی یاسایی لەگەڵیدا ناکۆک بێت بە پوچەڵ دەژمێردرێت.»
بۆیە :
* هەر یاساو بڕیارێک کە لەلایەن حکوومەتی ناوەندی (کۆماریی العراق)ـەوە دەرچێت و دژ بێت لەگەڵ ماددەو بڕگەکانی ئەم دەستوورەدا، هەر لە بنەڕەتدا نایاسایی و هەڵوەشاوەیەو پیادە ناکرێت.
* هەروەها هەمان شت سەبارەت بە هەر یاساو ماددەو بڕگەیەکی یاسایی، یان بڕیار.. هتد، ئەگەر هاتووهەرێمی کوردستان، یان(هەر هەرێمکی تر ئەگەر لە ئایندە دامەزرا)، یان لە لایەن ئەنجوومەنی پارێزگاو شارەوانیەکانەوە دەرچێت، کە ناکۆک بێت لەگەڵ دەقی ماددەو بڕگەکانی دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق، جێبەجێ ناکرێت وهەڵوەشاوەیە.
* واتە هەر تەنها ئەو یاساو ماددەو بڕگە یاساییانە خاسن کە تەبا بێت لەگەڵ ئەم دەستوورە. بەدەر لەمە : نە ناوەندی (العراق) و نە (هەرێمی کوردستان) و نە پارێزگاکان و شارەوانیەکان بۆیان هەیە کاری وەها بکەن، ئەگەر کرا ئەوە جێبەجێ ناکرێت.
سێیەم:
ئەوەی کە دەڵێت ئەگەر ناکۆکی لە نێوان دەسەڵاتی ناوەندی (کۆماری العراق) و هەرێم روویدا یاسای هەرێم

دەیخوات (بە ڕەهایی) لایەکی کێشەکەیە، چونکە ئەمەش هەر حوکمی مادده (١٣) دەیگرێتەوە، ئەگەر پشت بە دەقێکی دەستووری ببەسترێت ئەوە دەقی وا بە ڕەهایی لە دەستوورەکەدا نیە، دیارە خستنەڕووی مافی وەها بە ڕەهایی، یان نەزانینە، یان بۆ چەواشەکردنە، چونکە هەر وەکو باسمان کرد (دەستوور سەرچاوەی یاساو بڕیارەکانی ناوەندو هەرێمەکانە...هتد) بەدەر لەم بنەمایە ڕاست و درووست نیە و، بەدیهیەتێکە، یان وەکو یاساناسان ئەڵێن(ما بنی علی الباطل باطل)....!

چوارەم :

ئەوانەی کە پشت بە مادده (١١٥)ی دەستووری هەمیشەیی دەبەستن گوایە لە حاڵەتی خیلافدا ئەولەویەت بۆ یاسای هەرێم و پارێزگاکانە، یەک ڕووی ڕاستیەو، ڕووەکەی دیکەی ئەوەیە کە:

١.نابێت ڕوو بدات بەپێی (مادده (١٣)ی خودی ئەم دەستوورە.

٢.ئەگەر ڕووی دا ئەوە دروست نیە (باطل)ـە، وهەر لەسەرەتاوە بەپێی دەستوور کاری پێی ناکرێت.

٣. هەتاکو ئەگەر هاتوو ئەوە وەکو ماف بەڕەهایش وەرگیرا ئەوە بۆ ئەنجوومەنی نوێنەران هەیە دەستکاری بکات و، پێشەکیش ئەزاندرێت هەڵوێست چۆن دەبێت چونکە، ئەو ئەنجوومونە لە زۆرینەی عەرەبی العراق پێکهاتووە.

دەقە کوردیەکەی :مادده (١١٥) :

« هەر شتێک کە لە دەسەلاتی حەسری بۆ دەسەلاتەکانی (فیدراڵی) دەقنووس نەکرا بێت بە دەسەلاتی هەرێم و ئەو پارێزگایانەی لە هەرێم ڕێک نەخراوان دادەنرێت و لە کاتی ناکۆکی دا لە دەسەلاتەکانی تری هاوبەشی نێوان حوکمڕانی فیدراڵ و هەرێمەکاندا یاسای هەرێمەکە کارپێکردنی بە پێش دەخرێت.» لێرەش دەبینی تەحدید کراوە و دەقەکەش زۆر تەماوییە (بڕوانە دوا بڕگەی)یاسای هەرێمەکە پێش دەخرێت، واتە ئەوەی ناوەند هەڵناوەشێتەوە، یان پەکی ناکەوێت، یان قەتیس ناکرێت..!

پێداچوونەوە بەو مادده وبڕگانە و هەوڵدانی چاکسازی لە ڕێگای لیژنەی پیاچوونەوە هەلێکی باشە...

پوختەکەی:

-١-

بە دەر لە دیدو بۆچوونی جیاجیا و جیاواز لەمەڕ ناوەڕۆکی دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق، و قۆناغی بەشداری سەرکردایەتی سیاسی کورد لە دەسەلاتی ناوەندی بەغدا ودەرئەنجامەکانی ئەزموونی زیاتر لە(٣) ساڵی بەناو(دەسەلاتی هاوبەش و ئارەزوومەندانە و تەوافق)و، پێدا هەڵدانی یەکتەرەفەی کورد بە (العراقی فیدراڵ و حکوومەتی العراقی فیدراڵ و، سەرۆک کۆماری فیدراڵ و، وەزیری فیدراڵ...یان کورد حوکمی عێراق دەکات..هتد) ، عێراقیش لەخوا بە زیاد بێت لەسەر بنەمای دیموکراسی ویەکسانی دامەزراوەتەوە و« یاسا» باڵادەستە وکەس لە«یاسا» بەرزتر نیە، لەکاتێکدا هەموو لایەک ئاگادارە ئەگەر بەڕێژە بێت ولە گەمەیەکی دیموکراسیدا، کورد لەمەڕ بڕیارو یاسا چارەنووسسازەکانی عێراق سەنگی کاریگەری حاسیمی نیە و، لە پۆستە سیادیەکانیش دەسەلاتی ئەگەر هەبێتیش پرۆتۆکۆلیە و، هەتاکو لەوەش یەک بە سێیە لە (ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی) ولە هەردوو ئەنجوومەنی (نوێنەران و وەزیران) کەمترە لەیەک بەچوار و، دوور نیە هەر لەبەر ئەوەی کوردێک پۆستێکی سیادی بەرکەوتووە، پۆستەکە دابەشکراوە، بۆ نموونە: ڕاگرتنی دەسەلاتە پرۆتۆکۆلیەتیەکانی سەرۆک کۆمار بە درێژایی ئەم خولە کەسەرۆک کۆمار کوردە وپێک هێنانی ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی کە لە کوردێک و عەرەبێکی شیعە وعەرەبێکی سوونە پێک هاتووە و،وهەرسێکیان هەمان دەسەلاتیان هەیە،بۆ ئەنجام دانی ئەو مافەپرۆتۆکۆلیانە، کەچی ئەم مەرجە سەرۆک وەزیران ناگرێتەوە بەو هەموو دەسەلاتە فیعلیەوە کە هەیەتی، یان سەرۆکی ئەنجوومەنی نوێنەران. هەروەها (پۆستی وەزیری دەرەوەی العراق) و دروست کردنی پۆستی (وەزیری کاروباری دەرەوە).

(کـەمـینە)ی کـورد لەناوەندەکـانی بڕیار، لە بڕگـە و مـاددەکـانی ئەم دەسـتـوورەدا بە دی دەکـرێت و ئەو بۆچوونانەیش ڕەد ئەکـاتەوە گـوایە گـروپی کـوردسـتـانی ئەتوانێت لە گـەمـەیەکی دیموکـراتی و لەڕێگای (تحـالف)ـەوە مەرجەکانی خۆی تەسبیت بکات و بەمەش مافەکانی مسۆگەر دەکات. بڕوانە هەڵوێستی زۆرینە لەمەڕ: ناوو ناسنامەی العراق. لە فیدراڵیەت. لە سەروەت وسامان. لە بوونی کورد لەپۆستە سیادیەکان. لە تەعریب و ناوچە بەعەرەب کراوەکانی کوردستان وچارەسەرکردنیان و، «تەرحیل» کردنی ماددەی(٦٥)ی دەستووری هەمیشەیی، کە پەیوندارە بەدروستکردنی ئەنحوومەنی فیدراڵی، وەک یەک لەئەستوونەکانی دەوڵەتی فیدراڵ بۆ خولێکی تری هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەرانی العراق و، (وقف التنفیذ) واتە قەتیس کردنی کارکردن بە یاسای «دیارکردنی ڕێکاری جێ بەجێکردنی تایبەت بە پێکهێنانی هەرێمەکان » بۆ (١٨) مانگی تر، لەگەڵ ئەوچەند مەرجانەی تر کەباسمان کرد......). هەر هەموو ئەمانە و پاش نزیکەی چوار ساڵ لەدامەزراندنەوەی(العراق)ی ئاوات و ئاشتی وهیوا پرسێکی گرنگ لای خەڵکی، ستەمدیدە و شەیدای رزگاری وئازادی، دروست کردووە: کوا قورسایی ورەنگدانەوەی کورد لە سەر هەڵویست و بڕیارە چارەنووسسازەکان...؟

ـ ٢ ـ

بە هەموو قورسایی کوردەوە لەبەغدا تاکو ئێستا خاڵە گرنگەکانی ماددە (٥٨) ی یاسای ئیدارەی دەوڵەت بۆ قـۆناغی گـواسـتنەوە جێ بەجـێنەکـراوە لە ناوچە دابڕاوەکـانمان لە (هەرێمی کـوردسـتـان)، بەتایبـەتی لە کەرکوک و لە مووسڵ و ناوچەکانی تر و، کورد (قڕانە)و، لەسەر ناسنامەی رەگەزی، کورد بەتاک، بەکۆمەڵ تیرۆر دەکرێت و، لەناوچەکانی ناوەڕاست و باشوور و لە مووسڵ و لەجێگای تر کورد تەهجیر دەکرێت چ بە تەرهیب وچ بەتەرغیب و، ژمارەیان هەر وەکوو تەخمین دەکرێت نزیکەی (٥ر١) ملیۆن کەس بوەتەوە، جگە لەتەنگو چەڵەمەی ناوەڕۆکی ماددە(٥٨) چ زاراوەکانی وچ لەرووی پیادەکردنی بڕگەکانی، شەپۆلی هاتنی عـەرەبی سـوونە وشیـعـە بۆ پارێزگـاکـانی (سلێـمـانی و هەولێـر ودهۆک و کـەرکوک)یش خـەریکە ببێـتـە دیاردەیەکی خەتەرناک، لەڕووی ئاسایش و ئابووری وکۆمەڵایەتی وسیاسی و، تاکو ئەو رادەیەی کە دەکرێت مرۆڤ بە حەزەرەوە گومانی (تەوژمی پێنجەم)ی تەعریبی لێ بکات و لەوەش خەتەرناک تر کێشەی تەعریب لە ناوچە دابراوکانمان لەکێشەیەکی سیاسی لەنێوان کورد و رژێم، بوەتە کێشەیەکی: سیاسی.. یاسایی.. رەگەزی.. مەزهەبی..!

ـ ٣ ـ

زیاتر بۆ دوو ساڵ ئەچێت لایەنی کوردستانی لە بەغدا نەیتوانیوە زبانی کوردی وەکو زبانێکی فەرمی، هەر وەکو لە یاسـای ئیـدارەتی دەوڵەت بۆ قـۆناغی گـواسـتنەوەدا هاتبـوو پیـادە بکات و، یان لە خولی کـۆمـەڵەی نیشـتـیمـانی یاساکەی دەربکردایە، یان هەر چ نەبێت لەو ماوەیەدا ئەندامانی لیستی هاپەیمانی کوردستان کە(٧٧) ئەندام بوون بەکوردی قسـەیان بکردایە و پرۆژەی یاسـاکـانیـان پێ تەرجەمـەی کوردی بکردایەو، کوردێکی زۆریان بە(وەرگێڕ = مترجم) دامەزراندایە لە کۆمەڵەی نیشتیمانی و وەزارەت و دامووەدەزگاکانی حکوومەتی ناوەند ولەحکوومەتی (هەرێمی کوردستان)و، بگرە پارێزگاکانیش.

بە پێچەوانەوە، زۆر لەو ئەندامانە و هەندێ لە وەزیرو گزیرەکانمان نەفسیان نەیدەهێنا بەزبانی شیرینی کوردی لەو مەنبەرە فەرمیانە قسە بکەن و تەرجومە بکرێت، یان هەر زبانی خوێندن و نووسینیان بە کوردی نەدەزانی و، لەوە زیاتر لە خودی هەرێمی کوردستانیش، زۆر لەبەرپرسانی کورد بە عەرەبی دان وسەندن و قسە دەکەن، کـە کـۆنگرە وکـۆڕیش دەبەسـترێت و، هەندێ عـەرەب بەشـداری دەکـەن، ئەوە زبانی ئەو کـۆڕو کـۆنگرەو کۆبوونەوانە عەرەبی دەبێت. بەندە دوورە لەدەمارگیری نەتەوایەتی، بەڵام ئەوەی لای من مەبەستە وجەختی لەسـەر دەکـەم ئەمـە (مـافی گـەل) ە، بەڕووباری خوێن وئەنفال وجینۆسایدی میللەتێک ئیقـرار کـراوە،

کوردیش زبانی ئێمەیە وبە فەرمیکردنی یەک لەمافە گرنگەکانی میللەتەکەمانە...
هەتاکو لەپەرلەمانی کوردستان، تاکو ئەمڕۆیش، یاساکان بەعەرەبی پێشکەش دەکرێت و بەعەربیش لیژنەی یاسا دەیخوێنێتەوە و دەقی عەربیش موعتەمەدە نەک دەقی کوردی، هەرچەندە بڕیاری فەرمی کردنی زبانی کوردی لە گشت دامو دەزگاکانی هەرێم لەمێژەوە سەلمێندراوە.
سەرکردایەتی سیاسی کورد، بەمەش رانەوەستان، بەڵکو موافەقەتیان کرد کە لە دەستووری هەمیشەیی العراق بڕگەیەکی تر ئیزافە بکرێت بۆ سەر ماددەی (٤)ی دەستوور، لە جیاتی بڕگەی (سێیەم)ی هەمان ماددە:
بڕگەی (سێیەم)ی ماددە (٤) دەستووری هەمیشەیی کە هەمان دەقی یاسایی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناغی گواستنەوە بوو پێش دەستکاری کردنی و، دەڵێت:
دەقە عەرەبیەکەی:«تستعمل المؤسسات والاجهزة الاتحادية في اقليم كردستان اللغتين».
دەقە کوردیەکەی: (**دامەزراو و دەزگاکانی فیدراڵی لە هەرێمی کوردستان هەردوو زمانەکە بە کاردێنن**).
بڕگەی ئیزافەکراوەکەی ڕۆژی ١٤/١٠/٢٠٠٥، لە جیاتی ئەو بڕگەی سەرەوە ئەڵێت:
دەقەعەرەبییەکەی « تستعمل المؤسسات الأتحادية والمؤسسات الرسمية في اقليم كردستان اللغتين العربية والكردية».
واتە زبانی عەرەبی شان بە شانی زبانی کوردی لە هەموو دام و دەزگاکانی هەرێمی کوردستان فەرمیە.
بەم پاشەکشێیە و بەم سازشکاریە، دەرگا کرایەوە بۆ سازشکاری تر، بە تایبەتی ماددە(١٤١) ی دەستوور، ڕێگای بەم پاشەکشەیە داوە، نەک بۆ ئێستا و ئاییندە بەڵکو بۆ رابردوویش.
ماددەی (١٤١):
« ئەو یاسایانەی لە ساڵی (١٩٩٢) بەولاوە لە هەرێمی کوردستان دانراوە بەردەوام کاریان پێ دەکرێت و هەموو بڕیارەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان ـ بە بڕیارەکانی دادگا و گرێ بەستەکانیشەوە ـ کاریان پێ دەکرێت مەگەر هەموار بکرێت، یان هەڵبوەشێندرێنەوە بە پێ ی یاساکانی هەرێمی کوردستان لە لایەن لایەنی تایبەتمەندیەوە کە ناکۆک نەبن لەگەڵ دەستوور دا.» بڕوانە دوا ڕستەی دەقی ماددەی (١٤١) «... کە ناکۆک نەبن لەگەڵ دەستووردا.»
واتە ناوەندی بەغدا، بەحوکمی ئەو (ڕستەیە)، بۆی هەیە لە هەر کاتێک بە پێویستی زانی، بەگشت یاساکانی ساڵی ١٩٩٢ بەولاوە کە پەرلەمانی کوردستان دەریهێناون و، هەروەها بە بڕیارەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان و، بە بڕیارەکانی دادگا وبەگرێ بەستەکانیشەوە بچێتەوەو، لەراگرتن وهەڵواسینیانەوە تاکو هەڵوەشانەوەیان.
دەقی وەها بەرەهایی و بە(اثر رجعی)، خەتەرناکە و ئەزموونی زیاتر لە(١٢) ساڵی هەرێمی کوردستانی خستوەتە ژێر شمشێری ناوەندی بەغدای زۆرینەی عەرەبی بالا دەستەوە، هەر کات نیازی خراپ بێت یان بیەوێت ... ئەو ئیعتراف کردنە بە یاسا وبڕیارەکانی هەرسێ دەزگا فەرمیەکەی هەرێمی کوردستان (پەرلەمان و حکوومەت و دادوەری) کە لە پێشەکی ئەو ماددەیە هاتووە و،لایەنی کوردی زۆریان بە شان وباڵیدا هەڵدا، دەبینین چۆن لە دوا ڕستەی هەمان ماددە ریسەکەمانیان کردەوە بە خوری و، ئەو (ئیعتراف)ـە چۆن (نسخ) کرایەوە..! بەلای ئێمەوە لەسەر نوێنەرانی کوردە، لە لیژنەی پیاچوونەوەی دەستوور، ڕستەی «کە ناکۆک بن لەگەڵ دەستووردا»، بکەنە خاڵی سوورو بە هەموو شێوەیەک هەوڵی سڕینەوەی بدرێت، ئەگینا ناوەڕۆکی ماددە (١٤١) بەمانەوەی ئەو ڕستەیە مەبەستی خۆی ناپێکێت، چونکە پەرلەمان و حکوومەت دەسەلاتی دادوەری لە هەرێمی کورردستان لەمەیانی قۆناغی پێش دەرچوونی ئەم دەستوورە ژمارەیەکی زۆر یاسا و بڕیاری دەرکردووە و هەندێ گرێ بەستیشی ئیمزا کردووە، ناکرێت دەسەلات

بدرێت بە ناوەند، یان هەر دەزگایەکی تر هەر کات ویستی بەزەبری ئەم رستەیە بە(اثر رجعی) دەستکاری ئەویاسا وبڕیارانە بکات. ئەم جەخت کردنە لە سەر (مالم تکن مخالفة لهذا الدستور) لە مادده (١٣) و(١٢٠) دا هاتووە، ئەویش بۆ دەستووری هەرێم، یان هەرێمەکان و یاسا و بڕیارەکانیان، کە پاش کارکردن بە دەستووری هەمیشەیی دەردەچن. بۆ بە هەمان شێوە مامەڵە نەکراوە لەگەڵ یاساو بڕیارەکانی رژێمی سەدام، یان ئەوانەی تری پێش و پاش قۆناغی پێش کار کردن بە دەستووری هەمیشەیی دەرچوونە..؟

هەروەها پێویستە لەسەر لایەنی کوردستانی لەلیژنەی پیاچوونەوە بە دەستووری هەمیشەییدا بڕگەی (ثالثا= سێهەم) ی مادده (٤) ی دەستووری هەمیشەیی راستکاتەوەو سوور بێت لەسەر دەقی یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناغی گواستنەوە بڕگە (٦)ی مادده(٩)، یان خودی دەقی بڕگە(ثالثا)ی مادده (٤)ی دەستووری هەمیشەیی پێش دەستکاریەکەی پێش رۆژێک لە ریفراندۆم کەدەڵێت: (تستعمل المؤسسات والاجهزة الاتحادية في اقليم كردستان اللغتين.» نەک دەقی ئێستای دەستوور « تستخدم المؤسسات الأتحادية والمؤسسات الرسمية في اقليم كردستان اللغتين العربية والكردية». هەروەها هەڵگرتنی رستەی (مالم تكن مخالفه لهذا الدستور) لەماددەی(١٤١)دا.

ـ ٤ ـ

دامەزراندنی (ئەنجوومەنی فیدراڵ) کەیەک لەئەستوون وبنەماکانی دەوڵەتی ئاوێتەی واتە (دەوڵەتی فیدراڵ)ـەو، لە مادده(٦٥)ی دەستووردا تەسبیت کراوە، هەر لە هەمان دەستوورو بە حوکمی مادده(١٣٧) تێدا تەجمید کرا وکاری پێ ناکرێت تاکو خولێکی تری هەڵبژاردنی (ئەنجوومەنی نوێنەرانی العراق)، ئەوکاتەیش دەبێت (ئەنجوومەنی نوێنەران) بەزۆرینەی دوو لە سەر سێی کۆی گشتی ئەندامانی بڕیاری پێکهێنانی بدات و یاسایەکی بۆ دەرکات. .هتد، لەوەیش سەرنج راکێشتر ئەوەیە،کە هیچ سەقفێکی زەمەنی دیاری نەکراوە بۆ بڕیاردانی وەها لە ئەنجوومەنی نوێنەران..! و دواخستنی یاسای (دیاری کردنی، رێکاری جێ بەجێکردنی تایبەت بەپێکهێنانی هەرێمەکان) کە ئەنجوومەنی نوێنەران رۆژی ٢٠٠٦/١٠/١١ پەسندی کرد، بۆ (١٨) مانگی تر، واتە بۆ ساڵی ٢٠٠٨، ئیفلیجکردنی ماددەی(١١٨) دەستووری هەمیشەیی «العراق»ـە، دووریش نیە ئەمیش تەرحیل بکرێت بۆ خولی دووهەمی هەڵبژاردنی ئایندەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی العراق، یان هەرلە کاتی پیاچوونەوە بە دەستورەکەدا چارەنووسی ئەو یاسایە لەئەگەردا بێت بە تایبەتی پاش ئەوەی دەرکەوت لیستی بەرەی تەوافق (٤٤) ئەندام و تەیاری سەدری ٣٠ ئەندام والقائمەالعراقیە (٢٥) ئەندام و حیزبی الفضیله (١٥) ئەندام و لیستی الحوار الوطنی (١١) ئەندام ولیستی المصالحە والتحریر (٣) ئەندام، لە گەڵ باس کردن ودەرچواندنی یاسایەکی وەها نەبوون. تاکو رادەیەک خودی دانیشتنەکەی ئەنجوومەنی نوێنەران لەرۆژی ٢٠٠٦/١٠/١١، لەگەڵ هەر (سێ) مەرجەکانی بەرهەڵستکارانی ئەو دانیشتنەو خودی یاساکە، کە یەکەمیان : دواخستنی پرۆژەکە بۆ ١٨ مانگی تر و، دووهەمیان : بڕیاردان لەسەر لیژنەی پیاچوونەوە بە دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق و، گۆڕینی شێوەی دەنگدان لەسەر ئەو یاسایە، لە ژمارەی دەنگدەران بۆ ژمارەی ئەوانەی کە مافی دەنگدانیان هەیە. دەڵێین لەگەڵ ئەوەش دانیشتنەکە بە ئامادەبوونی (١٤٠) ئەندام ئەنجامدرا و، ئەگەر چەند ئەندامێکی لیستی العراقیە نەبایە نیسابی یاسایی بۆ ئەو دانیشتنە تەواو نەدەبوو. یاساکەش بە زۆرینەی دەنگی ئامادەبووان وەرگیرا، واتا زۆرینەی ئامادەبووانی ئەو دانیشتنە (١٤٠) ئەندام، ئەمەش زەنگی خەتەرە بەتایبەتی بەشێکی گرنگی چارنووسی مادده (١٤١)یش بەندە بەم یاسایە، بۆیە پێویستە لایەنی کوردستانی ئەم کێشەیە بە هەند وەربگرێت...

ـ ٥ ـ

یەک لە خاڵە هەرە گرنگ و چارەنووسسازەکانی ئەمرۆ و ئایندەی خەڵکی کوردستان، سەروەت و

سامانەکەیەتی. ئەو سەروەت وسامانە بریتیە لە نەوت و گاز و ئاو و ئاسەوارەکانی کوردستان... هتد
لایەنی عەرەبی بەپێی مادده و بڕگەکانی دەستووری هەمیشەیی العراق،پەیوەست بەم بابەتە، ئەو سەروەت و سامانەی لە واقیع ولە پراکتیکدا لە ژێر رکێفی خۆی هێلاوەتەوە. بڕوانە دەقی مادده (١١٢) یان بڕگەکانی مادده(١١٠)...هتد، لە دەستووری هەمیشەیی العراق.
لایەنی کوردی هەوڵیداوە سوود لە ناوەڕۆکی ماددەی (١١٢) وەربگرێت بەو پێیەی کە ئازاد دەبێت لە ئیستغلالکردنی نەوت وگاز لە(کێڵگە)تازەکان، یان سەروەت وسامانی تر. دەقی ماددەکە جارێکیتریش بە عەرەبی و بە کوردی لەخوارەوە تەسبیت دەکەین :
دەقە کوردیەکەی :
ماددەی (١١٢):
«یەکەم ـ حکوومەتی فیدراڵ هەڵدەستێت بە بەڕێوەبردنی نەوت و گازی دەرهێنراو لە کێڵگەکانی ئێستادا لەگەڵ حکوومەتی هەرێم و پارێزگا بەرهەم هێنەکاندا بە مەرجێ داهاتەکانی بەشێوەیەکی دادپەروەرانە دابەش بکرێت کە بگونجێت لەگەڵ دابەش بوونی دانیشتوان لە هەموو ناوچەکانی وڵاتدا و لەگەڵ دیاری کردنی بەشێک بۆ ماوەیەکی دیاری کراو بۆ هەرێمە زیان لێ کەوتوەکان کە لە لایەن رژێمی پێشووەوە بە شێوەیەکی بێ دادی بێ بەش کراون و زیانیان لێ کەوتوە دوای ئەوە، بە جۆرێک پەرەپێدانی هاوسەنگ بۆ هەموو ناوچە جیاجیاکانی وڵات دابین بکات و ئەمەش بە یاسا رێکدەخرێت.»
«دووەم ـ حکوومەتی فیدراڵی و حکوومەتی هەرێم و پارێزگا بەرهەم هێنەکان بەیەکەوە هەڵدەستن بە نەخشە کێشان بۆ ستراتیژیە پێویستەکان بۆ بەرەو پێشەوە بردنی سامانی نەوت و گاز بە جۆرێک بەرزترین سوود بۆ گەلی عێراق بە دی بێنێت بە پشت بەستن بە نوێترین تەکنەلۆژیا و پرەنسیپەکانی بازاڕو هاندانی وە بەرهێنان.»
بە پێی ئەم ماددەیە گوایە (بەڕێوەبردن = إدارە)ی کێڵگەکانی ئێستا هاوبەش دەبێت لە نێوان حکوومەتی هەرێم وناوەندی بەغدا لە هەموو روویەکەوە، (هەر وەکو هەندی لەکار بەدەستانی کورد تەفسیری دەکەن).
دەقە عەرەبیەکەی کە دەقی موعتەمەدە ئەوەندە روون نیەو قابیلی ئیجتیهاد وتەفسیرە: (تقوم الحكومة الآتحادية بادارة النفط والغاز المستخرج من الحقول الحالية مع حكومات الأقاليم والمحافظات المنتجة...).
بۆ نموونە:
یەکەم: ئەگەر مەبەستی (موشەریع وابێت واتە (بەڕێوەبردنی) هاوبەش بێت، باشتر و مسۆگەرتر بوو رستەکە بەم شێوەیە دابڕێژرابایە (تقوم الحكومة الاتحادية وحكومات الاقاليم والمحافظات المنتجة بادارة النفط والغاز المستخرج من الحقول الحالية...).
دووهەم: وشەی (مع)ە کە لەو رستەدا هاتووە (اسم يستعمل مضافا فيكون ظرفا ويعني المصاحبه) نەک (الشراكە). هەتاکوو ئەگەر واش بێت واتە مانای ئەو رستەیە (هاوبەش) بێت خۆ تاکو ئێستا ژمارەی کارمەندانی کورد لەو کێڵگە و مەوقیعەکان و بەگشتی و ژمارە وپلە وپایەی کورد لە گشت دامودەزگا پەیوەندارەکانی ئیدارەو پیشەسازی و بازرگانی نەوت و گاز بە تایبەتی، ئەگەر وەکو سەردەمی رژێمی سەدامی بەدناو نەبێت ئەوە لەزۆر بواریدا باشتر نیەو، ژمارەی کارمەند و کرێکار و بەر پرس، لە نەوتی کەرکوک بە تەحدید، جێگای نیگەرانیە...! هەروەها:
لێرە موشەڕیع باسی (الحقول الحاليە) دەکات. (الحقول الحاليە= کێڵگەکانی ئێستا)لەم دەستوورە پێناسە نەکراوە، یان ئاماژە نەکراو بە کێڵگەکانی ئایندە.
ئەوەی کە تاکو ئێستا زانراوە، کاتی خۆی (مسحی) عێراق کراوە لەڕووی جیۆلۆجیەوە٠ کێڵگە نەوتیەکان دیاری کراون واتە(ئێستا). زیاتر لە (٥٠٠) تەرکیبی جیۆلۆجی کەشف کراوەو ئەگەری نەوتی تێدا بەدی

كراوه. نیوەی ئەم (ژمارەیە) لە ڕێگای بیرلێدانەوه، هەبوون و قەبارەی نەوتەکەی زانراوە و، نیوەکەی تری چاوەڕوانی بیر لێدان دەکات....
زاراوەی (الحقول الحالیە= کێڵگەکانی ئێستا) ئەمڕۆ توانای بەرهەم هێنانیان مەحدوودە، واش مەزندەکراوه توانای بەرهەمهێنانی ڕۆژانەیان لەسنووری (٢)ملیۆن بەرمیلە، (٥ر١) ملیۆن بەرمیل بۆ ناردنەدەوەیەو (٥ر٠) ملیۆن بەرمیل بۆ پێویستیەکانی ناوخۆ.
هەر لەم بارەیەوە هەندێ لە پسپۆڕانی مەیدانی پیشەسازی نەوت مەزندەی ئەوە دەکەن کەپاش کەمتر لە دە ساڵ و شانبەشانی چاکسازی وگەشەپیدان لەم بوارەدا، دوور نیە بەرهەمی دەرهێنانی نەوت لە (کێڵگەکانی ئێستا)ی العراق خۆی زیاتر لە (٥) ملیۆن بەرمیلی ڕۆژانە بدات. بەش بە حاڵی خۆم گومان دەکەم لایەنی عەرەبی عێراق، یان ئەوانەی کە لە پشت دانانی ئەم دەستوورە بوون، ئەوەندە بێ ئاگابن لەمەڕ نەوت وگاز و کێڵگەکانی،کە چارەنووسی پیشەسازی نەوت وگاز، بخەنە دەستی هەرێم و پارێزگاکان.
بۆیە هەر لەئێستاوە لایەنی عەرەبی لە ئەنجوومەنی نوێنەران، بەتایبەتی سوونەو هەندێ لە شیعەکانیش، هەوڵی یەکلا کردنەوەی ئەم کێشەیە ئەدەن. چ ڕاستەوخۆ و چ لە ڕێگای ئەو یاسایەوە کە قەولە لەئاییندە تەشریع بکرێت هەر وەکو لەکۆتایی ماددەی (١١٢- اولا) دا هاتووە.
بۆ سەلماندنی ئەم کێشەیە، زیاتر لە لایەنێک لە حکوومەت و لە ئەنجومەنی نوێنەرانی العراق، ڕخنەیان لە حکوومەتی هەرێمی کوردستان هەیە کە جارو بار وا پیشان دەدەن گوایە مافی ئیستیغلاکردنی نەوت و گازیان هەیە لە هەرێمی کوردستان. واتە کێشەی (الحقول الحالیە = کێڵگەکانی ئێستا) بوەتە خاڵێکی مشتومڕ لە نێوان هەردوولا. ئەگەر لایەنی کوردی هەوڵی گۆڕین وچاکسازی لە ماددە و بڕگە پەیوندارەکانی ئەم بابەتە نەدات لە دەستوور ویەکلای نەکاتەوە، ئەوە مانەوەیان وەکو خۆی وبە بەراوردکردنی تەرازووی هێز و گەمە دیموکراسیەکەو، قسەکانی بەرزە بەر پرسانی ئەمریکا بە تایبەتی لێدوانەکەی ئەم دواییەی (ڕایس) لە کوردستان لەقازانجی کوردا نیە.
زامن کردنی بەشی کوردستان لەسەروەت سامانەکەی،یەک لەداخوازیە حەیاتیەکانی خەڵکی کوردستانە. با هەر یەک لەکاربەدەست وخەڵکی کوردستان لە هەر جەمێکی خواردنی خۆی وردبێتەوە کە لە سەر سفرەکەیدایە، چی لەو خواردن و خواردنەوانە بەرهەمی کوردستانە...؟ و، لەوە سەرنج ڕاکێشتر ئەوەیە : ئەو برە پارەیە کە ئەدرێت بەو خواردن وخواردنەوانە لەدەرەوەی دەسەڵاتی کوردستانە و، لەوەش ترسناکتر، سەرچاوەی ئەو خواردن و خوردنەوانە، بەسەوزەجات وئاوی (حەیات)یشەوە، لە دەرەوەی کوردستانەوە ئیستیراد دەکرێت و دەسەڵاتدارانیان دژی ویست و ئامانج وبگرە هەندێکیان دژی بوونی کوردن...!
ئەو دەسەڵاتە کەمسۆگەری ئەمنی خواردن وخواردەمەنی هاوڵاتانی خۆی نەکات چۆن لەتوانایەتی ئەمنی نشتیمانی ونەتەوایەتی میللەتەکەی تەئمین کات..!

- ٦ -

کورد بەشداری لەپرۆسەی ڕزگاری عێراق و دامەزراندنی ئەنجوومەنی دەسەڵاتی کاتی کرد بێ هیچ مەرجێکی پێش وەخت و، لەو مەیدانە وپاش ئەوەش بەئێستایشەوە ژمارەیەکی زۆر لەپێشمەرگە وهاوڵاتیانی گیانیان لە دەست داوە. تەنها لەمووسڵ تاکو سەرەتای هاوینی ئەم ساڵ (٢٠٠٦) زیاتر لە (٧٠٠) هاوڵاتی کورد تیرۆر کراون و نزیکەی یەک ملیۆنیش تاکو ئێستا ئەوشارەیان بە جێهێڵاوە و زۆربەیان ڕوویان کردوەتە (هەرێمی کوردستان) و کوشتن و ڕاونانی کورد لەو پارێزگایە هێشتا بەردەوامە و، لەکەرکووکیش لەماوەی کەمتر لە(٣) مانگ زیاتر لە(٥٠٠) کردەوەی تیرۆریستی ئەنجام دراوە وکاری تیرۆرستی لەوشارە و دەوروبەری زیاتر بووە و، بەدەیان هاوڵاتی کورد گیانیان لەدەستداوە و بەسەدەهایش بریندار و سەقەت بوون، سەرەرای زیانی ماددی، کە مەزندە دەکرێت بە سەدەها ملیۆن دۆلار و، ئەمەو جگە لە ناوچەکانی تر. دان

بەخۆداگرتنی سەرکردایەتی سیاسی کورد، و، رۆڵی میانگیری لەنێوان لایەنەکانی شیعە وسوننەی عەرەبی العراق بۆ راگرتنی ئەو شەڕە نەگریس وخوێناویە، کە لەبەغدا و ناوەڕاست و خوارووی العراق بەرپا بووە کارێکی باشە، وەلێ ئەو شەڕە هێشتا بەردەوامە و خەستتر دەبێت و شالاوی دژ بە کوردیش رانەوەستاوە.
بەپێی ئامارەکانی هەندێ لایەنی تایبەت بە ئامار ومافی مرۆڤ لە بەغدا، تەنها لە ماوەی ٤/١٥ تاکو ٢٠٠٦/٧/١٥ ژمارەی کوژراو و بریندار لە العراق لە سنووری (٣٣) هەزار کەس دایە، واتە مانگانە لە سنووری ١١ هەزار کەس و رۆژانە زیاتر لە(٣٦٠) کەس بوون و، نزیکەی نیوەی ئەمانە کوژراون و، دوا ئاماری دەزگا زانستیەکانی ئەمریکایش کەپێش ماوەیەک بڵاوکرایەوە، ژمارەی کوژراوانی عێراق لە پاش رزگاری العراق ساڵی ٢٠٠٣ تاکو ئێستا (٦٥٠) هەزار کەسە، واتە ژمارەی کوژراوان رۆژانە لە (٦٠٠) زیاترە. ئەگەر هاتوو ئەم ئامارانە نیوەشی راست بێت خۆی لەخۆیدا زەبری تیرۆریستان و شەڕو پێکدادانی لایەنەکانی سوونە وشیعە نیشان ئەدات.
ئەڵێین سەرەڕای ئەو هەڵوێستەش،لایەنێکی بەرچاو لەجادەی عێراقی وعەرەبی(فەرمی ومیللی)، لایەنی کوردستانی بەتەماشاکەر وەسف دەکات و، سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیرانی العراق و، ژمارەیەکی تر لە ئەندامانی ئەنجومەنی نوێنەران، کێشەی ئاڵای عێراق و فیدراڵیەت و سەروەت وسامانی نەوت و،هەندێ کێشەی تریان کردوەتە بابەتی ململانێ لە گەڵ لایەنی کوردستانی، بەتایبەتی ئەو لایەنانەی کە توانییان رۆژێک پێش ریفراندۆم زیاتر لە (٥) ماددەی نوێ فەرز بکەن ولەدەستووری هەمیشەی العراقدا تەسبیتی بکەن و، سەرکردایەتی کوردیش پەسندی کردووەو، هەندێکیش پاشگەزبوونە لە دەقی مادەکانی (یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراق بۆ قوناغی گواستنەوە).
یەک لەو ماددانە کەفەرزکراوە، دروستکردنی لیژنەیەک لە ئەنجوومەنی نوێنەران بۆ پیاچوونەوە بەدەستووری هەمیشەیی العراق، کە پاش مشتومڕێکی زۆر لە نێوان لیستەکانی ئەنجوومەن، رۆژی ٢٠٠٦/١٠/١١ ئەنجوومەنی نوێنەرانی کۆماری العراق ئەو لیژنەیەی پێکهێنا و ماوەی کاری ئەم لیژنەیشی بە یەک ساڵ دیاری کردووە هەر وەکو باسمان کرد و، ناوەڕۆکی باسەکەمان بوو.....
لایەنی عەرەبی ناسیۆناڵ و مەزهەبی توندڕەوی نێو ئەنجوومەنی نوێنەران، بەتایبەتی ئەوانەی لە پشتی چاکسازی دەستوورن، سوورن لە سەر:
١. پیاچوونەوە بە ناسنامەی العراق و، بەو دەقەی کە لە دەستووردا هاتووە رازی نین و،پێ لەسەر عروبەتی العراق دادەگرن وەکو خاک وەکو نەتەوە، بێ ئەوەی ئامادە بن (تاکو ئێستا) لەسەر ئەوەی کەکوردیش لەم العێراقە بەشێکە لە نەتەوەیەک و،خاکەکەشی بەشێکە لەکوردستان.
هەروەها هەندێ لەو لایەنانە سوورن لە سەر ئەوەی کە دەبێت پۆستە سیادیەکانیش بۆ عەرەبی عێراق بێت، چونکە لە العراق عەرەب هەم زۆرینەیە و، هەم ئەم (العراق) ە لای ئەمانە بەخاک وبەخەڵکەوە، بەشێکی خاک ونەتەوەی عەرەبە....!
٢. زۆربەی زۆری ئەم تاقمە جارێ پرەنسیپی فیدراڵیەت رەتدەکاتەوەو لایەنگیری دەسەڵاتی مەرکەزین، یان لامەرکەزیەتی پارێزگاکان و. لای زۆر لەمانە فیدراڵیەتی باشووری العراق قابیلی قەبووڵ نییە، واتا دژی ماددەی (١١٤ و ١١٥..هتد) دەستووری هەمیشەیین.
زۆربەی ئەوانەش کە لایەنگیری فیدراڵیەتن بۆ کورد تەنها لەسنووری ئێستای هەرێمەکەی لێی قەبووڵ دەکەن، ئەو چەند دەسەڵاتە رووکەکشیەیش کە هەیەتی پێی قایل نین و، لە واقیعدا بە هیچ جۆرێک لەگەڵ گەڕانەوەی کەرکوک وناوچە بەعەرەب کراوەکانمان نین بۆ سەر هەرێمی کوردستان، یان گەڕانەوەی تەعریبچیەکان بۆ جێگای کۆنی خۆیان و گەڕانەوەی کوردە تەهجیرودەرکراوەکان بۆ سەر زێدی باو باپیرانیان.

٣. ئەمانە کەزیاتریشیان عەرەبی سوننەن،و هەندی لایەنی شیعە ونەتەوەپەرستانی عەرەب، پێیان وایە فیدرالیەت ئێراق دابەش دەکات وئەم دابەشکردنە لای ئەمانە لەخانەی مەحالە و، جەخت لەسەر ئەوە دەکەن کەدەبێت دەسەلاتەکان بگەڕێتەوە بۆ ناوەند.
٤. هەروەها لەگەڵ ڕەتکردنەوەی شێوەی دابەشکردنی سەروەت وسامانی (العراق)ن لەنێوان هەرێم و پارێزگاکان و سوورن لە مەنەپۆلکردنی لەلایەن دەسەلاتی ناوەندەوە.
٥ ـ ئەم لایەنە دژی دەقی ماددەی(٧)ی دەستوورن. کە دەقەکەی دەڵێت:
«**یەکەم:** هەر قەوارەیەک، یان پەیڕەوێک تەبەنی ڕەگەز پەرستایەتی، یان تیرۆر، یان تەکفیر، یان پاکتاوی تایەفەیی،یان تەحریز بکات، یان ڕێگا خۆش بکات،یان پایەدار بکات،یان ڕەواجی بۆ بکات، یان پاساوی بۆ بێنێتەوە وبەتایبەتی بەعسی سەدامی لەئێراق بکات قەدەغە بکرێت وئەمە بەیاسا ڕێک دەخرێت.»
«دووەم: دەوڵەت پابەند دەبێت محارەبەی تیرۆر بکات بەهەموو جۆرەکانییەوە وکار بۆ پاراستنی زەوییەکانی دەکات بۆ ئەوەی نەبێتە بارەگایەک، یان ڕێڕەوێک، یان گۆڕەپان بۆ چالاکییەکانی.»
لەمبارەیەوە هەوڵی لادان، یان چاکسازی دەکەن بەو شێوەیەی کە قازانجی ئەو لایەن وکەسانە بن کە ئەو مادەیە دەیانگرێتەوە و،هەر لەم روانگەیەو تەنگیان هەڵچنیوە بە یاسایی (بنبڕکردنی بەعس = قانون اجتثاث البعث) وا دیارە پرۆژەیەکیش ئامادەکراوە و، دوور نییە لە ئایندەیەکی نزیک بخرێتە بەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران بۆ چاکسازی و،پوکانەوەی ناوەڕۆکی...
٦ ـ دژی پرنسیپی مافی چارەخۆنووسین بەتایبەتی ئەگەر هاتوو پەیوەندی بەکوردەوە هەبێت، هەروەها جاڕی گەردوونی مافی مرۆڤ بەتەواوی ڕەتدەکەنەوە لەگەڵ ڕێککەوتنە نێو دەوڵەتیەکان و،لە گەڵ ئەوە نین ئەم پرنسیپانە ببنە بەشێک لەدەستووری هەمیشەیی العراق.
٧ـ لە بەر ئەوەی ئەم گروپانە بێچووی عەقڵیەت و ڕەوتی تاکڕەو و، سەنترالیزمن و، خاوەنی پرەنسیپی (یەک خاک. یەک گەل. یەک نەتەوە. یەک ئاین. یەک مەزهەب. یەک دەسەلات. یەک حیزب. یەک سەرکردە...هتد)ن، دژی بوون وتێکەڵ بوونی هێزە ڕەسەنە چەکدارەکانی لایەنە سیاسیەکانی پێش رزگاری العراقن، بەش بە حالی کورد دژی هێزی پێشمەرگەن و، لایان وایە ئەمانەش میلیشیان و، دەبێت حەل بکرێت، تەنها هێزی کۆماری العراق هێزی حکوومەتی ناوەند بێت...!
٨. هێزەکانی ئەمریکا وهاوپەیمانانی بەهێزی داگیرکەر پێناسە دەکەن و، بەربەرەکانێ بە فەرز دەزانن و،داوای کشانەوەیان دەکەن لە العراق بەپەلە،یان بە پێی خشتەیەکی زەمەنی دیاری کراو.
٩. بەو دەق و بڕگانەی دەستوور رازی نین سەبارەت بە مەوقیع و ڕۆڵی شەریعەتی ئیسلام لەمەڕ یاسا دانان، وەکو سەرچاوەیەکی تەشریع و،ڕەتکردنەوەی هەر یاسا وبڕیارێک کە ناتەبا بێت لەگەڵ بنەماکانی ئیسلام و، جەخت لەسەر پیادەکردنی حەرفیی شەریعەتی ئیسلام دەکەن لە یاسا و لە حوکم دان ولە بەڕێوەبردن و، دەیانەوێت ئەم پرەنسیپە لەدەستوور بە روونی تەسبیت بکرێت.
١٠. لە گەڵ دوو ڕەگەزنامەو دوو ناسنامە نین و بڕوایان وایە کە هەموو مامەڵەو دەسەلاتەکانی پەیوەندار بەم کێشەیەوە دەبێت مەرکەزیی بێت.
تاقیکردنەوەی پاش قۆناغی رزگاری و، کۆسپ و تەگەرەکانی سەر ڕێگاو ڕێبازی دامەزراندنەوەی العراق لە سەر بنەماکانی سەروەری و ئازادی و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ وگەلان، وقووڵ بوون و فراوانبوونی باری نائارامی و تیرۆرو توندوتیژی و بەردەوام بوونی شەڕی (ناوخۆ ـ بە هەردوو لایەنەکەیەوە «مەزهەبی »و «ڕەگەزی» ، ئەگەر چ لایەنەکانی ئەم شەڕە هێشتا ددان بەوەدا نانێن بە فەرمی و، ونالەباری باری ئابووری و قەیرانی سوتەمەنی وکارەبا و ئاو و، قات وگرانی و فشاری «هەلاوسان = التضخم»و، کێشەی بەرزبوونەوە و فڕینی نرخی زەوی و زیادبوونی ئیجارات و، بایەخ نەدان بەداخوازی و پێداویستی و گلەیی خەڵک و

پشتگوێ خستنی پرسەکانیان و، بەکار هێنانی ئازادی بیروڕا بۆ (تنفیس) وتاکو رادەیەکیش بۆ یاری کردن بە هەست و خواستی ئەو خەڵکەو، بە چارەنووس و دواڕۆژیان، وای کردووە کە خودی تاقیکرنەوەکەمان لە ئاستی العراق وکوردستان بکەوێتە ژێر گومانەوە و، پەرژین و دیوارێکی بەرز دروست بێت لە نێوان خەڵک ودەسەڵات و، رۆژانە لە کوردستان دەنگی نارەزایی بەرز و پان و بەرین و قوڵتر دەبێت و، ئەم دیاردەیە تەنها لەنێوان خەڵک ودەسەڵات بە دی ناکرێت، بەڵکو هەتاکو لە نێو ریزەکانی پارت و رێکخراوە سیاسیەکان و سەرکردایەتیەکانیانیشدا قوت بوەتەوەو، تاکو دێت سەرکردایەتی سیاسی لایەنە سیاسیەکان مسداقیەتی خۆیان لە دەست ئەدەن، وئەمڕۆ لە زۆر ناوەند و بوار و جەغزی سیاسی وکۆمەڵایەتی وکلتوری، تەنانەت بوونی ئەو سەرکردایەتیانەش جێگای پرسیار و پیاچوونەوەیە.

کورد خاوەن کێشەیەکە تاکو ئێستایش چارەسەر نەکراوە.ئەم کێشەیە وا دیارە دەبێت لە بەغدا چارە سەر بکرێت. بەغدایش خاڵێکی جەزبی ئیرهاب ودەستێوەردانە و، بورکانێکە دیارە بەم زووانە دانامرکێتەوە و، کوردستانیش وا بوەتە بەشێک لەم (العراق) ە و، هەموو نەهامەت وکۆسپ وکارەساتەکانی ئەم العراقە کوردستانیش دەگرێتەوە. ئەزموونی زیاتر لەهەشتا ساڵی حوکمڕانی عەرەبی زۆرینەی العراق بە سەر کوردستانی باشوورماندا، لە غەیری راگوێزان و بەعەرەب کردن و کوشتن و برین وکاولکردن وئەنفال و قڕکردن، چی تری پێ نەبەخشین و، تاقیکردنەوەی زیاتر لە (٣) ساڵی پاش رزگاری العراق لە دەسەڵاتی رژێمی نەفرەت لێکراوی سەدام،کە پوختەی نوێنەری توێژێکی ناسیۆنالیزمی سوونەی عەرەب بوون و، دامەزراندنەوەی ئەم(العراق) ە لە سەر ئەو بنەمایانە کە هەیە و لەم باردۆخەی ئێستایداو بەو لاوازیەیەوە، گەواهیەکی ترە کە چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەم وڵاتە، هەر وەکو خەڵکی کوردستان خوازیارن، هێشتا لەحوکمی مەحاڵە و، ئەوانەی کە لە سەرەتاوە سوور بوون لە سەر ئەوەی کە (٩٨٪)ی مافەکانی کورد لە دەستووری هەمیشەیی مسۆگەر کراوە کەوتوونەتە گومانەوە..!

کێشەی کورد لە کوردستانی باشوور، پۆستێک، یان دوو پۆستی سیادی نیە لە بەغدا یان چەند کورسیەکی پەرلەمان و ژمارەیەکی دەرەجەدار، یا بڕە پارەیەک و دەسەڵاتێکی (لامەرکەزی لە کاتی لاوازی وبێ دەسەڵاتی ناوەند)، یان تەسلیم بوونی بە سیاسەتی ئەمری واقیع ودەسکەوتی رۆژ نییە، بەڵکو کێشەی دیاریکردنی مافی چارەنووسیەتی وەکو گەل ونیشتیمان وقۆزتنەوەی ئەم هەلە مێژوویە کە بۆی هەڵکەوتووە.

ئێمە دڵنیاین سەرکردایەتی سیاسی کورد، لەم باردۆخەی العراق نەرۆڵی برا گەورەیی پێ ئەکرێت، نەتوانای میانگیریان هەیە لە بەر کۆمەڵێک هۆو هۆکار لەوانە : خۆی کێشەیەکی هەیە ئەوکێشەیە نەک هەر چارەسەر نەکراوە بەڵکو زۆربەی زۆری ئەو لایەنانە هەوڵی گەمارۆو خاوکردن و باشگەزبوون و(تفریغ) کردنی ناوەرۆکی ئەوکێشە ئەدەن و، ئومێد وهیواش بۆش وئیدارەکەی بوو، ئەوانیش لەهەندێ بواردا ئەگەر هاوکاریان نەبن ئەوە زۆر جار بێ دەنگ وبێ هەڵویستن، جگە لەوەش گرانی رۆڵی برا گەورەیی ودەمڕاست و میانگێری پێویستی بەمرونەت و پێشکەشکردنی دەسکەوت وتەنازولاتە.سەرکردایەتی کوردیش ئەوەی هەیەتی تەنها مافی رەوای گەلەکەیەتی سەودایی لە سەر بکات.هەر بۆیە دەبینین بەو هەموو نەرمی و دان بەخۆداگرتنی سەرکردایەتیەکەی و، لەهەندی بواریش تەنازولات وپاشگەزبوونەوەش، زۆر لەلایەنەکانی عێراقی غەیرە کورد بە ئەمریکاشەوە نارەزا دوو دڵن لە هەڵویست داخوازیەکانی کورد وهەمیشە کورد لەژێر فشاری ئەواندان...

کێشەیەک ئەوە بە سەرهات ورابردووی بێت، ئەمە ئەزموونی ئەمڕۆی بێت لە گەڵ بریار بەدەستانی کێشەکەی و، وا رەفتاری لەگەڵدا بکەن، لە کاتێکدا سەرکردایەتیەکەی لە هەموو سەرکردایەتی گەلێکی تر زیاتر پێویستی بە پشتیوانی وهاوکاری و فیداکاری خەڵکەکەیەتی، دەبێت پاشەڕۆژی بەرەوکوێ بڕوات. بۆیە

مافی ڕەوای خەڵکی کوردستانە پرسیار لە سەرکردایەتی خۆی بکات : ئەری گەلۆ بۆ کوێ ئەمانبەن...؟!
گلەوگازندەی ئەو خەڵکە دیاردەیەکە ودەبێت بە هەند وەربگیردرێت، چونکە مسۆگەر کردنی ڕەزامەندی خەڵک و ڕاکێشانی بۆ گۆڕەپانی ململانێ و خەبات وتێکوشان بە : سڕ کردن و پەراوێزکردن وچەواشەکردنی نابێت.بە(تعليق) کردن پرۆسەی دیموکراسی وململانێ سیاسی وکۆمەلایەتی ومەنەپۆلکردنی بوارەکانی ژیانی ناکرێت، بە (تأجيل) و پاشان تەرحیل کردنی مافەکانی نابێت، بەڵکو بەدەنگهاتنەوەی سەرکردایەتیەکەی لەخواست و پێداویستیەکانی و زامنکردنی بنەما سادەکانی ژیانی ڕۆژانە ویەکسانی وعەدالەت وراستگۆیی و، لە دەستنەدانی هەل ودەرفەتە دەرەکیەکان و، ڕێزگرتن لە سەروەت و سامان و بەرژەوەندی گەل ونیشتیمان و هوشیارکردنەوەو سازدان وبەشداری کردنیەتی لەگشت ڕووداو وپرس و بڕیارە چارەنووسسازەکانی.
هیچ پاساوێک نیە بۆ گوێ نەدان بەئاهو فیغانی ئەو خەلکە و، خۆ دزینەوە لەگەندەڵی سیاسی و حیزبی وپاشان ئیداری و، دواخستنی ریفۆرمی بنەڕەتی لە و بوارانەدا.. مەعلومیشە زۆربەی زۆری گۆڕینە چەندایەتیەکانی مێژو لە کاتی قەیرانەکاندا ڕووی داوە...!
گرەوکردن تەنها لە سەر لاوازی رژێمی ناوەندو ناکۆکیە ئیقلیمیەکان وپشت بەستن بە فاکتەری دەرەکی و، بوون بە پاشکۆی بەرنامە وسیاسەتی هاوپەیمانان لە عێراق و ناوچەکە، موجازەفەیەکی بێ حیسابە. لە مێژەوە بوونی نفوزو دەسەلاتی ئەمریکا و بەریتانیا لە عێراق وناوچەکە بەتەحدید. مامان وپشتیوانی گشت رژێمە دیکتاتۆر وفاشیەکانی ئەوسا وئێستا بوون، بەرژێمی سەدامی دارماوو، ئێستایش بەهۆی سیاسەتی ئیدارەی بۆش وبلێر و، بیانووی وجوودی هێزەکانی ئەمریکاو بەریتانیا وهاوپەیمان لە عێراق، وایکردووە عێراق ببێتە ناوچەیەکی جەزبی ئیرهاب وتوند وتیژی ونەهامەتی وشەڕی ناوخۆ و، بەخیلافی هەندێ دیدو بۆچوونی چەوت، کەدەڵێن ئەم شەڕوشوورە دوورە لەکوردستان، یان کوردستان هێمن و ئاسایشە وکورد پارێزراوە. ئەمە دیدو بۆ چوونێکی نا مەسئولانەو بێ بناغەیە، چونکە، قەیرانی کارەبا وسووتەمەنی و گرانی باری ژیان و، شەهید و بزر بوونی دەسەدان کوردی ناوچەکانی مووسڵ وکەرکوک ودوز وتەلەعفەر وجەلەولاو بەغدا... هتد و، ڕاونانی دەیان هەزاری ئەو ناوچانە وهێشتا بەردەوامە، یەک لەدەرئەنجامەکانی ئەوواقیعەیە کە هەیە، باشە ئەمانە کێن لە کوێن..؟ مووسڵ کوردستان نیە کەرکوک و تەلەعفەر وجەلەولا کوردستان نین وکوردی بەغداو ناوەڕاست و خوارووی عێراق لەرەگەزی ئێمە نین...؟ مەگەر سەرەتای ئیرهاب لە هەولێر و سلێمانی دەستی پێ نەکرد..! ئەمڕۆ کورد لەسەر ناسنامە دەکوژرێت. مرۆڤ هەر مرۆڤەو کوردیش هەر کوردە لە هەر کوێیەک بێت وکێ ئازاری دا غەمی هەموومانە...
لێرەدا یەک لەفەرمووده بەنرخەکانی کەسایەتیەکی ئەڵمانم وەبیر دێتەوە بەناوی «قەشە مارتین نێمیولەر(Martin Niemoller) کە یەکێک لە تێکۆشەرانی دژی نازیەت وفاشیەت بوو، وبەدەستی نازیەکانیش کوژرا، وتوویەتی:
(لە ئەڵمانیا کە نازیەکان هاتن و کۆمەنیستەکانیان برد هیچم نەگوت، چونکە کۆمەنیست نەبووم.
کە هاتن جوولەکەکانیان برد، هیچم نەگوت، چونکە من جوو نە بووم.
پاشان هاتن ئەندامانی سەندیکاکانیان برد، هیچم نەگوت، چونکە من ئەندامی سەندیکا نەبووم.
پاشان هاتن «کاثولیکەکانیان» برد، چونکە خۆم «پرۆتستان» بووم، هیچم نەبوو بڵێم.
پاشان هاتن خۆمیان برد، ئەودەم کەس نەبوو تاکو شتێک بڵێت..!)
تۆنی بلێر ڕۆیشت بە هۆی ئەوەی کە زۆرینەی خەڵکی بەریتانیاوحیزبەکەی خۆشی،لەگەڵ سیاسەتەکەی نەبوون، بەتایبەتی لەمەڕ عێراق. وەزیری خارجیەی بەریتانیا لەم ڕۆژانە داوای داخستنی گرتووخانەی گوانتانامۆی کرد،کە پێشان بۆ کاربەدەستێکی بەریتانیا لە حوکمی موحەرەمات بوو. سەرۆک ئەرکانی

سوپای بەریتانیا داوای کشانەوەی هێزەکانی بەریتانیا دەکات بە پەلە لە عێراق. پانتایی نارەزایی لە سەر سیاسەت وکردەوەکانی بۆش و ئیدارەکەی لە مەڕ عێراق، لەئەمریکا ولە کۆنگرێسی ئەمریکی و لە حیزبی کۆماری و لە هەندێ لە بازنەکانی خودی ئیدارەکەی، لەزیادبووندایەو، داوا دەکرێت دەبێت چاو بەو سیاسەتەدا بخشێنرێتەوە و، هێزەکانی ئەمریکا لە عێراق بکێشێتەوە و، تاکو ئێستاش سیاسەتی ئیدارەی بۆش کورت دێنێ لەناوچەکە و، وا خەریکە لەعێراق بە بن بەست دەگات، جەماوەریەتی بوش لە مێژووە سەرو لێژبوەتەوەو لە خوارەوە بەرەوخوارتر دادەبەزێ.ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی کۆنگرێسی ئەمریکا رۆژی ٢٠٠٦/١١/٧، ریفراندۆمێک بوو لەسەر ئەوسیاسەتە و بەتەحدید لە مەڕ عێراق.ئەنجامی کەمەرشکێن بو بۆ کۆماریەکانی وکارەساتێک بوو بۆ بۆش، هەرچەند لە ماوەی نێوان بەهاری ٢٠٠٣ و پاییزی ٢٠٠٦، کە کەمترە لە (٤) ساڵ : (گارنەر) رۆیی، (برێمەر) رۆیی، جۆن نگرۆپۆنتی باڵیۆزی ئەمەریکا لەعێراق رۆیی، جۆرج تنت رسەرۆکی پێشووی cia رۆیی، کۆڵن پاوڵ وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا رۆیی، یاریدەدەری وەزیری بەرگری ئەمەریکا ولفۆویتز رۆیی یەک رۆژ دوای هەڵبژارنەکانی کۆنگرێس وەزیری بەرگری ئەمریکا (رامسفیلد) ناچار کرا دەست لە کار بکێشێتەوە و (زەلمای خەلیل زاد) یش بە رێگەوەیە. هەر هەموو ئەمانە هاندەر نەخشەکێشی پرۆسەی رزگاری و داگیرکردن و شەڕی « العراق» و، کۆڵکەو و جێبەجێکەری ئەوئیستراتیجیەتە بوون بە (پلانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەوە) یشەوە، (ئەگەر نەخشەی وا هەیە).

لەم سەراوو دەراوەیشەدا، نە ئەمریکا ونە بەریتانیا بە فەرمی هیچ دیکۆمێنتێکیان نەداوە بەکورد وەکو (پەیمان) لە غەیری مافی هاوڵاتیەتی عێراقی نەبێت، باقی تر قسەی خۆش ویەک تەرەفەیە ئەوەش بۆ دەرباز کردنی سیاسەتی رۆژەو حیسابی لە سەر نییە و، لە هەندێ بواریشدا تەرەفداری لایەنە بەرهەڵستکارەکانی کورد دەکەن یان فشار دەخەنە سەر کورد یان بێ هەڵویستن...

مەزەندەیش دەکرێت پاش کۆنترۆڵکردنی کۆنگرێسی ئەمریکی لەلایەن دیموکراتەکانەوە وگەمارۆدانی ئەو سیاسەتە بێت کە بۆش و کۆماریەکانی گەیاندە ئێرە و،گۆڕانکاری تریش بەرێگەوەیە. بۆش لە ماوەی قۆناغی کۆتایی سەرۆکایەتی کەلە کانوونی دووهەمی ٢٠٠٩/ تەواو دەبێت و، بۆ پاراستنی ئابووری خۆی ودەرباز بوونی لەو بەسەرهاتانەی کە(نیکسون) یان (بیل کلنتون) کە کاتی خۆی توشی بوون، یان ئەوەی تونی بلێر، دوور نییە پاشگەز بێتەوە لە لایەنێکی زۆری ئیستراتیجیەتەکەی. بەش بە حاڵی کورد واقعی تازەی ئەمریکا وچارەنووسی ئەو ئیستراتیجیەتە وناوەرۆکی راپۆرتەکەی (بێکەر) گرنگە، دوور نییە پرشی ئەو گۆڕانکاریانە بەری کورد بکەوێت. لەو مەترسیانە مەزەندەی (تەرحیل) کردنی جێ بەجێکردنی مادده(١٤٠)ی دەستووری هەمیشەی بەتایبەتی کێشەیی کەرکووک وریفراندۆم و گەڕانەوەی تەعریبچیەکان ناوچەکانی تری کوردستان و سنووری کوردستان لەرێگای (وقف التنفیذ) ی یاسای هەرێمەکان وەک هەنگاوی یەکەم بۆ (١٨) مانگ،هەروەها دوور نیە هەنگاوی دووهەم هەڵوەشاندنەوەی یاساکە بێت یان(تەرحیل) کردنی بۆ دوای خولێکی تری هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەرانی العراق و، خاوو لاوازکردنی ئەو مافانەی کەلە دەستووری هەمیشەیی تەسبیت کراوە یان ئەوەی کە هەوڵ ئەدرێت لەپیاچوونەوەکەدا وەدەستی بێنێت، هەروەها بەلاوەنان وپاشگەزبوونەوە لە بە دیموکراتی کردنی العراق، لەپێناوی ئەولەویاتی ئەمن وئاسایش و رزگار بوون لە زەلکاوی ئەم شەڕ وشورە. خەلیل زاد وهەندێ لە کاربەدەستانی ئەمریکا ماوەیەک بوو خەریکی ئەوە بوون شکستی سیاسەتی خۆیان و ئەو هەموو حەماقەتەی کەتاکوو ئێستا پیادە کراوە، بیخەنە ئەستۆی خەڵکی عێراق و هەندێ لەلایەنەکانی، گوایە شەڕەکە لە سەر فیدراڵیەتە یان لەسەر سەروەت وسامانە یان دەسەلات..هتد

گەشبینی باشەوخۆشە، بەڵام نەک تاکو ئاستی (افراط وتفریط). بۆیە کاتی ئەوە هاتووە ئەگەر درەنگیش نەبێت باشترو ورد تر تاوتوێی رەوشەکە بکرێت وپێ لە جەرگی خۆمان بنێین و راستیەکان وەکو هەیە

بەواقعی ببینین، ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت ئەبێ مرۆڤ دژی ئەمریکاو بوونی ئەمریکا لە عێراق لەقەڵەم بدرێت، یان بخرێتە پاڵ تیرۆریستان، یان تەخوین بکرێت)، هەندێ لە لایەنەکانی عێراقی بەوانەشەوە کە دەستکردی ئەمریکان بەعەلمانی وغەیرە عەلمانیانەوە بەخۆیاندا دەچنەوە، زۆریان پاشگەزیش دەبنەوە و هێزو وڵاتانی تریش هەروەها، لایەنەکانی ئیدارەی بۆش و بلێر چاو بە هەڵوێست وسیاسەتی خۆیاندا ئەخشێنن و رۆژانە شتی نوێ کەشف دەبێت وبڵاودەبێتەوە چ وەکو کارتی فشار و چ وەکو هەڵوێست. بۆ ئێمەی کورد سڵ لە پیاچوونەوە بە سیاسەت و هەڵوێست وکردەوەکان و درکاندنی راستیەکان بکەین و،گوێ لە نیگەرانی خەڵکی کوردستان نەگیردرێت و بە هانای داخوازیەکانی خەڵکەوە نەچن و، بۆ بەراست و درووستی هۆشیار وساز نەکرێتەوەو ئامادەباش نەکرێت بۆ هەر گۆرانکارییەک، مەگەر هەر ئەو خەڵکە نییە کە کەرەسە و سوتەمەنی گۆرانکاریەکانن و، تاکەی سەرکردایەتی سیاسی کورد کورت بێنێ وهەڵە زاتیەکانی خۆی بخاتە ئەستۆی هەل ومەرجە بابەتیەکان...

لە دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق کۆمەڵێک ماف و پرەنسیپی باش تەسبیت کراوە چ لە بەشە گشتیەکانی و، چ ئەوانەی تایبەتمەندن، بەهەموو کەمو کورتیەکانیانەوە، بە مەبەستی موشەریعیش، کە زۆرینەی عەرەبی عێراقی باڵادەستە. لایەنە ئیجابیەکانی ئەم دەستوورە، بە «گشتی»و بە « تایبەتیەکانیەوە » نکۆڵی لێ ناکرێت، بەڵکو دەروازەیەکی پان وبەرینە بۆ پیادەکردن و چاکسازی وگەشە پێدانی.شان بەشانی ئەمەش مادده وبرگەیەکی زۆری تێدایە قابیلی گۆرین وچاکسازی و هەڵوەشانەوەیە، چ ئەوانەی فەرز کرابێت، یان بەسەردا تێپەڕ بووبێ، یان نا درووستی لەحاڵی بوونی ناوەرۆکی دەق ومەبەستی موشەریع فەرزی کردبن.

پیاچوونەوە بە دەستووری هەمیشەیی العراق دەرفەتێکی ترە، بۆ ئەوەی ئەم هەلەیەش لە دەست نەدرێت، سەرکردایەتی سیاسی کورد، پاش پتەوکردنی ناوماڵی خۆی و یەکێتی ریزەکانی خەڵکی کوردستان، چەند کارتێکی باشی بەدەستەوەیە لە وانە:

یەکەمیان: گیروگرفتی زیاتر لە ٨٠ ساڵی ژیانی بێ ئارەزوو و بە زۆرلکاندن و پێکەوە گرێدراو بەم قەوارەیەوە، کە پێی ئێژن (العراق)،بە هەموو شێوەکانی زوڵم و زۆرو قرکردن ونەهامەتی و نسکۆ و تێکدانی ژێرخانی ئابووری وکۆمەڵایەتی وکلتووری و شێواندنی سەرخانەکەشی، هەروەها ئەزموونی زیاتر لە٣ ساڵی پاش رزگاری (العراق) وپێکەوە دامەزراندنەوەی و، بەشداریی کاریگەر لە (٣) حکوومەتەکەی پاش ئەو قۆناغەو، گشت کۆسپ و تەگەرەکانی سەر رێی پراکتیزەکردنی ماددەو برگەکانی بریارەکانی دەسەڵاتی داگیرکەری ئەمریکا« بریمەر» ، کەهێزی « دەستووری هەبوو» و، هەردوو دەستووری دوای قۆناغی رزگاری وداگیر کردنی العراق (یاسای ئیدارەی دەوڵەتی عێراق بۆ قۆناغی گواستنەوە و دەستووری هەمیشەیی العراق)، بە تایبەتی کێشەی پێناسەکردنی (العراق)و، مافی چارەنووسی کورد وخودی پێناسە کردنی «فیدراڵیەت» وتەعریب وسنووری هەرێمی کوردستان و، هێزی پێشمەرگە و،دەسەڵاتی هەرسێ دەزگای هەرێمی کوردستان « یاسادانان و کارگێری و دادوەری »و، سەروەت و سامانی وڵاتەکەمان و، بەشی هەرێمی کوردستان لەبودجەی ناوەند و، زوبانی کوردی وبەشداری لە دەسەڵاتی ناوەند....هتد

ئەم تاقیکردنەوە وپێکەوە کارکردن و ئەم بەشداریە گەرم و گوڕە بێ مەرجانەی کورد، ئەم دەستوورەیەی لێ کەوتەوە و، ئەو واقیعەی بۆ درووستکرد، کە تیایدا کورد لە سەر ناسنامەی رەگەزی تیرۆر دەکرێت و، لە مووسڵ و کەرکوک و بەغدا و زۆر جێگای تری ئەم (العراق)ـە خوێنی حەڵاڵ کراوە، زۆر لەو مافانە کە لە دوو دەستووری پاش رزگاری العراق سەلماندرابوو، سەرپێچی دەکرێت لە جێبەجێکردنی و هەوڵی باشگەزبوونەوەش روونە.

مافی لایەنی کوردیە کارەساتەکانی بەهەند وەربگیردرێت و واقعی ئەمرۆیش لە بەرچاو بێت، نەک تەنها

رێگا نەدرێت بە پاشگەزبوونەوە لەوەی کە لە دەستووردا هاتووە، بەڵکو هەموو کۆسپ و لەمپەرەکانی نێو ماددەو برگەکانی لابدرێت وبە دەقی دەستووری روون گەرەنتی بکرێت،و هەموو ئیمکانیاتی خۆی بە کاربێنێت لە پێناو زامنکردنیان.

دووهەمیان: (ریفراندۆم)ە؛ کە بە پێی خودی دەستووری هەمیشەیی کۆماری العراق ئەو گۆڕانکارییانە کەلیژنەکە پێشنیاری دەکات وئەنجوومەنی نوێنەران پەسندی دەکات دەبێت گەلانی العراق لەرێگای ریفراندۆمەوە پەسندی بکەن. لەم بارەیەوە(زۆرینەی دەنگدەرانی (٣) پارێزگا) ئەگەر دژی بن ئەوە سەر ناگرێت. (ئەم کارتە بەدەستی خودی سەرکردایەتی سیاسی کوردە، وەکو ماف و وەکو فشار و، وەکو یەک لەئەمرازەکانی گەمە دیموکراسیەکەی قۆناغی داهاتووە وبۆیەک جارە، لەوەیش گرنگتر گشت ماددە هەموارکراو یان زیاد کراوەکان وەکو یەک (پاکێت) دەخرێنە دەنگدان...!

سێیەمیان: هەڵوەسانی بەشداری، یان کشانەوەی کوردە، لەدەسەڵاتی ناوەندو، جەختکردن لەسەر ریفراندۆمێک لە کوردستان لەمەڕ بڕیاردان لەسەر مافی چارەنوسی خۆی، لەژێر چەتری هاوپەیمانان و چاودێری دام ودەزگا نێو دەوڵەتیەکان و، لەرێگای خەباتێکی مەدەنی و دیموکراتی وشارستانی هەمە چەشنەو دوور لەتوندوتیژی و، ئەگەر ناوەندی بەغدا، یان دەسەڵاتی هاوپەیمانی ئەمریکی،کە لە واقیعدا هێشتا ئەوان خاوەن بڕیارن، یان دام ودەزگا نێودەوڵەتی ومرۆڤایەتیەکان، هاوکار نەبن، ئەوە حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە هاوکاری رێکخراوە مەدەنیەکانی کوردستان ئەنجامی بدات. ئەگەر سەرکردایەتی سیاسی کورد هەڵوەسان یان کشانەوە لە دەسەڵاتی ناوەند لەبەرژەوەندی پرۆسەکە نازانێت، ئەوە بابگەرێتەوە بو رای خەڵکی کوردستان لەرێگای ریفراندۆمێکی ئازاد سەبارەت بە هەڵوێست لە دەسەڵاتی ناوەند وچارەنووسی خۆیان...

خستنەروو ئاماژەکردن و بگرە هەرەشە کردن بە کارتی (دوهەم)و(سێهەم) جۆرە فشارێکە بۆ ئەوەی داخوازی ومافەکانی کورد لەقۆناغی لیژنەکە و ئەنجوومەنی نوێنەران بە هەند وەربگیردرێت و تێپەڕبێت. کەس حیساب بۆ مردوو ناکات و، گوناهێکی گەورەیە نەتەوەیەکی زیاتر لە (٣٠) ملیۆن کەس وخاوەن کێشەیەکی رەوا و لەم سەردەمەدا بەم شێوە هەڵسوو کەوتی لەگەڵ بکرێت و،بۆش بۆ باشووری (حکم زاتیەک)یش پێی قایل نەبێت بۆی چونکە تورکیا وسوریا زیز دەبن......!

بۆیە پیاچوونەوە بە دەستووری هەمیشەیی العراق و مافی ریفراندۆمی ئایندەو، بە پیاچوونەوە بە سیاسەت و کردەوەی پاش قۆناغی رزگاری (العراق) هەلێکی تری زێڕینە لە بەردەم سەرکردایەتی سیاسی کورد بۆچارەسەری گرفتەکان وگۆڕین وچاکسازی لەو خاڵانەی کەباسمان کرد یان برگەوخاڵی تریش، چونکە دوور نیە ئیدی هەلی وای بۆ هەڵنەکەوێتەوەو، ئەگەر ئەم جارە لە دەستی بدا گومان هەیە لەوەی خەڵکی کوردستان بە ئاسانی لێی خۆشبێت. هەلیش وەک تیغ وایە نەیبڕیت دەتبڕێت.

تێبینی/ ئەم بابەتە لەرۆژنامەی «خەبات»دا لە ژمارە«٢٣١٦ رۆژی ٢٠٠٦/١١/٦ تاوەکو ژمارە ٢٣٢٥ لە ٢٠٠٦/١١/١٥» دا بلاو کراوەتەوە